

Η θεώρηση της παιδικής ηλικίας ως δημιουργημάτων της σύγχρονης κοινότητας προκάλει ερωτήματα για τη «σωτηρία» ως τόξα κοινωτική ομιάδα των παιδιών και τη θέση που κατείχε αυτή στις κοινότητες του παρελθόντος (Μακρυγιάννη, 1997:30-31).

Πολλοί ερευνητές μελέτησαν την ιστορική και κοινωνική διάσταση της παιδικής ηλικίας πριν τον Philippe Ariès. Στην προοραθία θέασης του παιδιού από τους ενήλικες ως ξεχωριστού υποκειμένου, διατυπώθηκε και ερευνήθηκε (με διάφορους τρόπους, από επιστημονικές ξεχωριστών γνωστρών παιδιών) η άποψη περί υπαγωγής ή μη του αοιθιήματος της παιδικής ηλικίας στο παρελθόν. Η ψυχολογία προτοπόρησε στην ένταξη του παιδιού στο επιστημονικό της πεδίο. Βέβαια, η παιδική ηλικία και συμπεριφορές δεν εξετάστηκε σε συνάρτηση με τους κοινωτικούς παράγοντες που την προσδιορίζουν και περιοιοιοτήκε στην εγλασσητική διάσταση του θέματος. Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκαν οι κληθιμένοι να κινήσουν οι ίδιοι οι επιστήμονες, ανθρωπολόγοι και λαογρόφοι. Κανείς από αυτούς δεν θεώρησε την παιδική ηλικία ως ξεχωριστό πεδίο (Ariès, 1996). Κατοράφιστο στο Δασκαλάκη (2008) και αδηκότερη ανάλυση της ιστοριογραφίας (Fassin, 1990:9). Η σύμβαση-βόλη των επιστημονικών πεδίων προελάθηθη από την ανάλυση των ιστορικών-φαινομένων σε διαφορετικές ανάλυτες, να αναδειχθούν οι διαφορές της παιδικής ηλικίας. Από αυτήν την ανάλυση προέκυψε η κριτική της παιδικής ηλικίας, το Αριès, που αναδεικνύει τη σημασία της παιδικής ηλικίας ως κοινωνικού φαινομένου. Η ανάλυση των παιδικών ηλικιών ως κοινωνικών φαινομένων προέκυψε από την ανάλυση των παιδικών ηλικιών ως κοινωνικών φαινομένων. Η ανάλυση των παιδικών ηλικιών ως κοινωνικών φαινομένων προέκυψε από την ανάλυση των παιδικών ηλικιών ως κοινωνικών φαινομένων.

Ανακαλύπτοντας την παιδική ηλικία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

παιδική
 ιστορία του
 να αναπτύξει
 δική ηλικία,
 παρόλετα
 ηλικίας

ζωής η οποία, όμως, είναι επινόηση της σύγχρονης εποχής (Αυδέκος, 1996· Ράσης, 1990).

Ειδικότερα, ο Agiès πιστεύει ότι το παρελθόν της παιδικής ηλικίας ανάγεται σε μια μακρόχρονη και «μη φωτισμένη» περίοδο, οπότε ο ρόλος του παιδιού στο κοινωνικό σύνολο δεν ήταν ξεκάθαρος. Υποστηρίζει ότι δεν υπήρχε ή ήταν αρκετά θολή η έννοια της παιδικής ηλικίας σε μια περίοδο που εκτείνεται από το Μεσαίωνα ως τον 17ο αιώνα (Ράσης, 1990). Αναγνώρισε πως υπήρχαν την περίοδο εκείνη νεαρά άτομα, όμως δεν συγροτούσαν μια ειδική και διακριτή κοινωνική κατηγορία (James & James, 2004:12).

Αντίθετος στην άποψη περί ανυπαρξίας της έννοιας της παιδικής ηλικίας είναι ο De Mause (1999). Όμως, στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί εκτενέστερα η κριτική που ασκεί ο Archaud στη θέση του Agiès, υποστηρίζοντας, όπως ήδη αναφέρθηκε, ότι στο μακρινό παρελθόν δεν έλειπε η έννοια για την παιδική ηλικία. Η έννοια υπήρχε, αλλά της είχε δοθεί ένας διαφορετικός εννοιολογικός και πρακτικός προσδιορισμός, που πλησίαζε περισσότερο στην ενγλωκότητα. Ο Archaud θεωρεί ότι δεν υπάρχει κάποια απόδειξη ότι έλειπε η έννοια της παιδικής ηλικίας σε παρελθούσες κοινωνίες. Στην πραγματικότητα, έλειπε η έννοια όπως την προσδιορίζουμε σήμερα. Αν συμπεράνουμε, ότι τότε δεν υπήρχε καθόλου, κινδυνεύουμε να εθιμνεύσουμε το παρελθόν με όρους του παρόντος. Η θέωση του παρελθόντος ως ηθικά κατώτερου του παρόντος είναι ένα αδικαιολόγητο σφάλμα. Αυτό που μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα για τις παρελθούσες κοινωνίες είναι ότι τότε οι ενήλικες μεταχειρίζονταν τα παιδιά με τρόπους που εμείς καταδικάζουμε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι σύγχρονοι τρόποι είναι καλύτεροι. Επιπλέον, για τον Agiès, απουσιάζει η περίοδος πριν από την εφηβεία (7-12 ετών) και την ενηλικίωση, που αποτελούν χαρακτηριστικά των σύγχρονων αντιλήψεων για την παιδική ηλικία. Σύμφωνα με τον Archaud, όλοι οι πολιτισμοί είχαν γνώση ότι τα παιδιά διαφέρουν από τους ενήλικες, όμως οι διαφορές τους δεν είχαν προσδιοριστεί, πράγμα που επηρέαζε τις αντιλήψεις για την παιδική ηλικία. Ο Agiès, με τη δυσκολία προσδιορισμού αυτών των διαφορών πέφτει στο σφάλμα της σύγχυσης της έννοιας και της αντίληψης για την παιδική ηλικία (Archaud, 2004).

Ο Agiès ανιχνεύει την παιδική ηλικία, σπριζοντας τις απόψεις του σε δύο άξονες: την «οικογένεια» και την «εκπαίδευση», που αποτελούν βασικές έννοιες της κοινωνικής εξέλιξης του ευρωπαϊκού πολιτισμού (Ράσης, 1990). Η οικογένεια αρχίζει να σχηματίζεται ως έννοια στην περίοδο του

συστήματος περιγραφής και ερμηνείας του φυσικού κόσμου, όπως επίσης και ένας από τους κοινούς τρόπους αντίληψης της ανθρωπίνης βιολογίας (Agiès, 1990).

Σύμφωνα με τον De Mause, έναν άλλο σπουδαίο μελετητή της παιδικής ηλικίας, *όσο πιο πίσω στην ιστορία της παιδικής ηλικίας πάει κανείς, τόσο πιο χαμηλό είναι το επίπεδο της φροντίδας των παιδιών* (Nietz, 1999:15). Μάλιστα, η φυσική ζωή του παιδιού μετρούσε πολύ λίγο και αντιμετωπιζόταν με ουδέτερο τρόπο. Συχνά, οι ενήλικες δεν έκαναν τίποτα για να τα προφυλάξουν ή να τα σώσουν, αφήνοντας τη φύση να αφανίσει τα πλάσματα που δεν ήταν προικισμένα για μια αυτόνομη ύπαρξη και η ανάμνηση ενός πρόωρα ή μη χαμένου παιδιού ήταν ασήμαντη (Agiès, 1990).

Στις προβιομηχανικές κοινωνίες, μπορεί να μην υπήρχε θέση για την παιδική ηλικία ως ιδιαίτερο στάδιο της βιολογικής ανάπτυξης, όμως η «παιδική κατάσταση», υπό την έννοια του κοινωνικά εξαρτημένου ατόμου, ήταν ισχυρότατη (Ρηγίνος, 1995). Η μετάδοση των αξιών και των γνώσεων και γενικότερα η κοινωνικοποίηση του παιδιού δεν εξασφαλιζόταν, ούτε ελεγχόταν από την οικογένεια. *Υπήρχε ένα επιφανειακό αίθρημα για το παιδί, το «κανάκεμα», που όμως αφορούσε αποκλειστικά τα πρώτα χρόνια* (Agiès, 1990:16). Βασική αποστολή της οικογένειας ήταν η διατήρηση των αγαθών, η κοινή άσκηση ενός επαγγέλματος και η καθημερινή αλληλοβοήθεια. Δεν είχε συναισθηματική λειτουργία, και το πέρασμα του παιδιού μέσα απ' αυτήν ήταν σύντομο κι ασήμαντο (Agiès, 1990), αφού το παιδί απομακρυνόταν γρήγορα από τους γονείς του.

Μετά το πέμπτο ή έκτο έτος, το παιδί έμπαινε κατευθείαν στον κόσμο της μαθητείας-εργασίας και συχνά αποχωριζόταν την οικογένειά του για μια άλλη «οικογένεια», προκειμένου να ακολουθήσει την τέχνη του «μθηστορα». *Για αιώνες ολόκληρους, η μόρφωση γινόταν μέσα από τη μαθητεία, χάρη στη συνύπαρξη του παιδιού ή του νέου με τους ενήλικες. Μάθαινε τα πράγματα που έπρεπε να ξέρει, βοηθώντας τους μεγάλους* (Agiès, 1990:16). Η μαθητεία θα αποτελούσε για αρκετούς αιώνες τον βασικό εκπαιδευτικό μηχανισμό της κοινωνίας (Ρηγίνος, 1995:11). Άλλωστε, ο θεσμός αυτός εξασφάλιζε όχι μόνο την κοινωνικοποίηση του παιδιού και του νέου, αλλά και τη συναναστροφή και τη συμβίωσή του με τους μεγαλύτερους. Ας μην ξεχνάμε ότι η ευρωπαϊκή μεσαιωνική κοινωνία ήταν αγροτική, και οι κάτοικοι ζούσαν σε μικρά ή αγροκτημάτια. Εκεί το παιδί

κοινωνιακής οικονομίας (Πηροαστικό περιβάλλον των προφοβώντων γυνόταν μετά από μια θώντας και δουλεύοντας δίπλα δύσκολες συνθήκες εργασίας κ το στοιχείο της εμπειρικής πωηκιάς της (Ρηγίνος, 1995). Έτα ραδοσιακές ταξινομήσεις και την αναγκαιότητά τους (Κατο

Η ανάμιξη των ηλικιών σων ώνα οι φτωχοί σπουδαστές έπ παρείχαν καμιά διδασκαλία. Ι κός αριθμός ιδιωτικών σχολείο οι τέχνες, και ο θεομιάς τωιά για την εκπαίδευση των παιδι το μαθητή. Στους μακρούς, θωι γκέντρωνε αγόρια και αντρεις (Agiès, 1990). Η περιτοχία ήιο ταν με τη μορφή σωματικής ή οι δάσκαλοι αντιμετώπιζο των ηλικιών των παιδιών.

Τα διαχωριστικά όρια με και τα παιδιά συμμετείχαν σι χεν ειδικές ρυθμίσεις που να παρά μικροί ενήλικοι, και ήχ η κημιώνεται (για τον Αγιέσ γνιτών και των αντιλήψεων Στην οικονογραφία, η παιδική ον είχε καν υπόσταση μέχρι να βελίσσεται η θερμοκρασία οποία προκύπτει η λάβη της τιμ να με τους μεγάλους (Agi

Ακόμα και στον ενδωματο ήσια που να διαχωριζότα ονα το παιδί υψηλής καταγω ήρη είχαν στις εποχές γι να στα ζωώς να υπάτα ηλ

Ακόμη δεν υπάρχουν κωδικοποιημένα λογικά κώδικες στην Ελλάδα, ενώ υπάρχουν κωδικοποιημένα λογικά κώδικες σε άλλες χώρες (Ariès, 1990). Μοιράζομαι λοιπόν την άποψη ότι οι κωδικοποιημένοι κώδικες είναι απαραίτητοι για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων και την βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους.

Από τον 13ο αιώνα, η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους έγινε αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας. Η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους έγινε αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας. Η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους έγινε αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας.

Η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους έγινε αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας. Η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους έγινε αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας. Η ανάπτυξη των επιχειρήσεων και η βελτιστοποίηση των διαδικασιών τους έγινε αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας.

Και στο κομμάτι της οικονομίας (Thomson στο Mackenzie, 1997:120). Και στο κομμάτι της οικονομίας (Thomson στο Mackenzie, 1997:120). Και στο κομμάτι της οικονομίας (Thomson στο Mackenzie, 1997:120).

νταν τις εργασίες των ενηλίκων, εκπαιδευόνταν κοντά τους στα όπλα και συμμετείχαν στα παιχνίδια τους (Ρηγίνος, 1995:11). Μάλιστα, η συμπεριφορά προς τα παιδιά χαρακτηριζόταν από έλλειψη κάθε επιφυλακτικότητας, χωρίς να υπάρχει το συναισθηματικό ότι οι αναφορές στα σεξουαλικά θέματα μπορούσαν να διαφθείρουν την παιδική αθωότητα. Κανείς δεν πίστευε ότι υπήρχε πραγματικά παιδική αθωότητα (Agiès, 1990). Η μεγάλη καινοτομία συντελείται τον 17ο αιώνα. Η αποκλειστική απεικόνιση του παιδιού στην εικονογραφία, η διαφοροποίησή στο ντύσιμο (ακόμα κι αν αναφερόμαστε στα παιδιά υψηλής καταγωγής), ο διαχωρισμός των παιχνιδιών ανάμεσα σε αυτά των παιδιών και αυτά των ενηλίκων, οι ηθικές προσαγωγές με εκπαιδευτικό και νοθετικό χαρακτήρα είναι γεγονότα ενδεικτικά για την αλλαγή της θέσης και του ρόλου του παιδιού στην κοινωνία.

Το παιδί, ως το 1780, αποκτούσε οικονομική σημασία στο πλαίσιο ενός συστήματος συγγενικής αλληλεγγύης που αποσκοπούσε στην επιβίωση και αναπαραγωγή του οικογενειακού κυττάρου, καθώς και στη διατήρηση της ιδιοκτησίας (Ρηγίνος, 1995). Καθοριστικό στοιχείο για την ανατροπή αυτής της συνθήκης φαίνεται πως υπήρξε η σταδιακή διάκριση της εργασίας από την οικογένεια, η οποία οδήγησε στην ανάγκη ανάπτυξης ενός εκπαιδευτικού συστήματος. Τα νέα άτομα έπρεπε πλέον να εξειδικευτούν, να μορφωθούν, να κοινωνικοποιηθούν στις αναδυόμενες μορφές μη αγροτικής παραγωγής, και, ως εκ τούτου, η εισοδός τους στην κοινωνία των ενηλίκων έπρεπε να καθυστερήσει (Δασκαλάκης, 2009:356-357).

2.1.2 Η παιδική ηλικία κατά τον 18ο αιώνα

Καθοριστικές αλλαγές στην κοινωνική δομή και στη θέση που κατέχει το παιδί σε αυτήν συντελούνται τον 17ο αιώνα, περίοδος που χαρακτηρίζεται με το πέραςμα από τη μεσαιωνική στη βιομηχανική κοινωνία (Μακρυνιώτη, 1997:31). Σύμφωνα με τον Agiès, ο αιώνας αυτός ήταν ένας φωτεινός σηματοδότης στην ευρωπαϊκή ιστορία, όσον αφορά τις αντιλήψεις που σχετίζονται με το παιδί, διότι εγκαινίασε τις σύγχρονες προσλήψεις για την παιδική ηλικία (Δασκαλάκης, 2009).

Το διαφορετικό αίσθημα για τα παιδιά εκδηλώνεται με ένα ενδιαφέρον το οποίο δεν σχετίζεται με την επιφανειακή αντιμετώπιση της μεσαιωνικής εποχής, που προκαλούσαν τα καμώματά τους και η διασκέδαση που προσέφεραν. Αυτό ήταν ένα σφάλμα του παρελθόντος. Τώρα, το παιδί δεν εί-

ενός νέου, σοβαρού και αυθόρνητου αιτιό με τη στοργή που οι άνθρωποι περιβάλλουν συνείδηση της παιδικής ιδιαιτερότητας παιδί από τον πολύ νεαρό ή τον ενήλικα.

Το αίσθημα αυτό καλλιεργείται μέσω να προέρχεται και από εξωτερικές πηγές που προσπάθησαν να επιβάλουν στα 1990:205). Πρόκειται για έναν πολύ σημαντικό που γεννιέται ο σεβασμός προς «την παιδική αθωότητα και δημιουργία βιβλίου, απαλλαγμένου από στοιχεία τότε μια ηθική αντίληψη όσον αφορά τι αξίζει την αδυναμία της με την αθωότητά στην πρώτη σειρά των υποχρεώσεων, ή νται και να ελλογικεύονται (Agiès, 1995) *πλευρά της παιδικής ηλικίας είναι, ίσως και των απαιτήσεων του για λογική παιδιού πρέπει να συνδυαστεί με τη αξίας και του συστήματος αξιών που τη ανάδειξη της στενότερης οικογένειας, τοίτηση της στενής ομάδας των άμεσων εμφανίστηκε και πολλαπλασιάστηκε* (στο τέλος του 17ου αιώνα, η οικογένεια και τη συλλογική ζωή και απομονώνονταν, ο οποίος πρέπει να απομονωθεί καλύτερα τις μελών της, βοηθώντας ώστε να αναπτυχθούν στα μέλη της οικογένειας, και ιδιαίτερα (Agiès, 1990). Έτσι, η ανάθεση των παιδιών στη μητέρα ήταν αποτέλεσμα της διάδο-

¹ Είναι γνωστό ότι στο δεύτερο μισό του 18ου του Διαφωτισμού οδήγησε στη διαμόρφωση οποιεσδήποτε στήριξη στη λογική και στην πείρα. Η επιστημονική έρευνα ανοίγει νέους ορίζοντες και κοινωνικές δομές των κρατών της Δεκαετίας του 1800, κάθε επιστημονική έρευνα που στην αθωότητα, η οποία χαρακτηρίζεται ενός κόσμου στον οποίο θα κέρωνε ο νέος

νεια, της απομάκρυνσης των παιδιών από την αγορά εργασίας και της ανάγνυς να υπόκεινται στον έλεγχο των ενηλίκων (Δασκαλάκης, 2009:356-357· Μακρυνιώτη, 1997:34). Η ενίσχυση του ρόλου της γυναίκας, ο παράλληλος περιορισμός του ρόλου των υπηρέτων, και η μείωση της παιδικής θνησιμότητας, αποτελούν σημαντικά στοιχεία που μετέβαλαν τη λειτουργία της αστικής οικογένειας, υπό την ισχυρή επίδραση των προσταγμάτων του Διαφωτισμού (Δασκαλάκη, 2009).

Από τα μέσα του 18ου αιώνα, η οικογένεια και το σχολείο παίρνουν τη σύγχρονη μορφή τους. Στο εξής, η παιδική ηλικία θα γίνεται αντιληπτή και θα ορίζεται κυρίως μέσω δύο βασικών κοινωνικών θεσμών, της οικογένειας και της εκπαίδευσης (Μακρυνιώτη, 1997:31).

Το θεσμό της μαθητείας ως μέσο εκπαίδευσης αντικατέστησε το σχολικό σύστημα, οργανωμένο με νέες αρχές διοίκησης, σύμφωνα με την ιεραρχική-απολυταρχική αντίληψη της κοινωνίας (Agès, 1990). Το ενδιαφέρον της οικογένειας, της εκκλησίας, των παιδαγωγών και των ηθικολόγων εκείνης της εποχής στέρησε από το παιδί την ελευθερία που απολάμβανε ανάμεσα στους μεγάλους. Το σχολείο επέτρεψε τον σταδιακό διαχωρισμό των παιδιών από την κοινωνία των μεγάλων και τα περιόρισε σε ένα αυστηρό πειθαρχικό καθεστώς, με τη μορφή του οικοτροφείου, του ορφανοτροφείου και του αναμορφωτηρίου (Δασκαλάκης, 2009). Βέβαια, η σχολική πειθαρχία προέρχεται από την εκκλησιαστική πειθαρχία, αποτελώντας λιγότερο όργανο καταναγκασμού, και περισσότερο όργανο ηθικής και πνευματικής τελείωσης.

Με αργούς ρυθμούς, άρχισε να γίνεται και ο καταμερισμός των μαθητών σε ξεχωριστές και συστηματικές τάξεις. Ακόμα και στα μέσα του 17ου αιώνα, αναφερόμαστε αποκλειστικά στο αντρικό φύλο, αφού στα κορίτσια δεν έδιναν σχεδόν καμία μόρφωση, διότι ήταν επιφορτισμένα με τις δουλειές και τα καθήκοντα του σπιτιού. Οι γονείς ενδιαφέρονταν και φρόντιζαν για τον πλήρη κύκλο των σπουδών των παιδιών τους (Agès, 1990), και στο τέλος του 18ου αιώνα αυτά συνιστούσαν πλέον μια αξία στο πλαίσιο της αστικής οικογένειας (Ρηγίνος, 1995).

Όμως, ταυτόχρονα με την αναβάθμιση της παιδικής ηλικίας και την καθέρωσή της ως ιδιαίτερης βιολογικής κατηγορίας, η αστική τάξη δημιούργησε και τις ιστορικές προϋποθέσεις για έναν νέο ρόλο, αυτόν της εργασίας των παιδιών, αναπτύσσοντας παράλληλα το εργασιαστικό σύστημα παραγωγής. Μάλιστα, στο διάστημα μεταξύ 1780-1840, σημειώθηκαν εντα-

Η απλοποίηση της εργασιακής διαδικασιών, καθιέρωσε το παιδί ως φτηνή εργαζόμενη στο χώρο της παραγωγής και γενικότερου δυναμικού (Engels, 1989:23). Για να ανακάμψει και την παιδική εργασία, παρατηρήθηκαν και τα πρώτα σημάδια μπερφορής ανηλίκων. Η πόλη ενέταξε των χειρότερων χαρακτηριστικών της (στο Μακρυνιώτη, 1997:467).

Καταλήγοντας, σύμφωνα με τον Stearns, η ηλικία αλλάζουν μέσα στον 18ο και κλειστική συνέπεια της σχολικοποίησης οικογένειας. Η μείωση της παιδικής θνησιμότητας ενδιαιφύροντος από το κράτος για τη εξίσου σημαντικό ρόλο (Stearns, 2011).

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η λαοφιλή περίοδος στη ζωή του παιδιού όπως διακριτής περιόδου ονομάστηκε ως η οποία υπονοείται στα σημεία ότι τα νουν χρήσιμα μέλη της κοινωνίας και το πλαίσιο, υπήρξαν ρυθμιστές που μερικώς εργασία, διασφάλισαν την υποχρεωμένα για τα παιδιά (Δασκαλάκης, 2009). Η εκπαίδευση και η θέσπιση του σχολείου επέβαλαν την αντίληψη της ιδιολόκληρο το κοινωνικό φάσμα (Ρηγίνος, 1995).

2.1.3 Η παιδική ηλικία κατά τον 1

Σύμφωνα με τον Stearns (2011), το νέο αναδύεται κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα με τις αρχές-αλλαγές, οι οποίες θεμελιώδεις αλλαγές, οι οποίες

Η πρώτη και σημαντικότερη αλλαγή από τη δουλειά στο σχολείο και πέρα. Η πεποίθηση ότι τα παιδιά πρέπει στην οικογένεια και την οικιακή οικο-

Η απλοποίηση της εγναστικής διαδικασίας, ήτοι της εισαγωγής των μηχάνων, καθιέρωσε το παιδί ως φτηνή εργατική δύναμη με αυτόνομη λειτουργία στο χώρο της παραγωγής και γενίκευσε τη χρήση του παιδικού εργαλείου, ανακάλυψε και την παιδική εργασία. Παράλληλα με την αστικοποίηση, παρεμφερές ανήλικων. Η πόλη ενσάρκωνε με συμβολικό τόπο το σύνολο των χειρότερων χαρτακιών της ζωής στον βιομηχανικό κόσμο (Platt στο Mackenzie, 1997:467).

Κατάληγοντας, σύμφωνα με τον Stearns, οι προτάσεις για την παιδική ηλικία αγγάζουν ήτοι στον 18ο και 19ο αιώνα, και αυτό δεν είναι αποκλειστική συνέπεια της σχολοποίησης και της ανάδειξης της στενότητας. Η μείωση της παιδικής θνησιμότητας και η σταδιακή εδραίωση ενδογενών στοιχείων από το κράτος για την κατάρτιση των παιδιών επιτεύχθηκαν με τον 20ο αιώνα. Η θεσμοθέτηση της διακρίσης προόδου από τα ανήλικα ως διακριτής προόδου υπονοούσε την παιδική ηλικία ως παρθενογενή και μη ενδογενή και ικανοποιούσε τον σκοπό της παιδαγωγίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, υπήρξαν ποικιλίες που περιόρισαν και απαγόρευσαν την παιδαγωγία, διασφάλισαν την υποχρεωτική εκπαίδευση και εξασφάλισαν την παιδαγωγία (Δασκαλάκης, 2013:39). Η καθιέρωση της υποχρέωσης της παιδαγωγίας (Fryltovs, 1995).

2.1.3 Η παιδική ηλικία κατά τον 19ο αιώνα

Σύμφωνα με τον Stearns (2011), το νέο μοντέλο της παιδικής ηλικίας που αναδύεται κατά τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα βασίζεται σε τρεις βασικές θέσεις: οι ομορφές, οι ομορφές, οι ομορφές. Η πρώτη θέση είναι η παιδική ηλικία ως μια περίοδος που οφείλει να είναι προστατευμένη και να μην εκτεθεί σε κινδύνους. Η δεύτερη θέση είναι η παιδική ηλικία ως μια περίοδος που οφείλει να είναι προστατευμένη και να μην εκτεθεί σε κινδύνους. Η τρίτη θέση είναι η παιδική ηλικία ως μια περίοδος που οφείλει να είναι προστατευμένη και να μην εκτεθεί σε κινδύνους.

και της ανά-
109:356-357.
ταδύλλης
ικής θησι-
τουγία της
των του Δι-
αίλων την
αίλητη και
οικολογίας

ε το σχολ-
η ενδογεν-
χρόνου
παι-
ο πα-
ο πα-
δία
5
παιδαγωγ-
επιπτώσε-
ς

ν παθητών
υ 17ου α-
κοινωνία
ε τις ε-
κ φρόνι-
1990), και
ο γάμο

Πολλές κοινωνίες δεν ακολούθησαν αυτές τις αλλαγές πιστά και διατύπωσαν ερωτηματικά για το αν τα κορίτσια θα έπρεπε να παρακολουθούν τα ίδια μαθήματα με τα αγόρια. Η μηχανική ενδείκνυται για τα αγόρια, και η οικιακή οικονομία για τα κορίτσια. Στη Γαλλία, εκδίδονται αναγνωστικά βιβλία που εμπνέουν στα κορίτσια το πνεύμα των οικογενειακών αξιών και το αίσθημα της ευθύνης, ενώ στην Αμερική αθλήματα και ρούχα υπερτονίζουν τις διαφορές και τη διάκριση των δύο φύλων (Stearns, 2011:74).

Το σύγχρονο μοντέλο της παιδικής ηλικίας δημιούργησε μεγαλύτερες διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα παιδιά και τους ενήλικες. Τα παιδιά δεν εργάζονται πλέον με τους γονείς τους, και σε αυτούς δημιουργείται σταδιακά η υποχρέωση να τα στέλνουν στο σχολείο. Εκεί περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας. Η κάθε ημέρα που περνούν τα παιδιά είναι ξεχωριστή από τον κόσμο των ενηλίκων, δηλαδή τον πραγματικό κόσμο. Αυτός ο διαχωρισμός επηρεάζει τη συμπεριφορά των ενηλίκων απέναντι στα παιδιά, τα οποία σταδιακά φαίνονται «προοικισμένα» να βρουν το νόημα της δικής τους ζωής (Stearns, 2011:75).

2.1.3.2 Συναισθηματικοί αναπροσδιορισμοί

Η δεύτερη καινοτομία αφορά την αξιοσημείωτη αλλαγή στις συμπεριφορές που εκδηλώνονταν σχετικά με την παιδική ηλικία. Σύμφωνα με τους Stones and Shorter, η οικογένεια έγινε πιο παιδο-κεντρική, πιο ανεκτική κατά την ανατροφή και πιο στοργική στον τρόπο φροντίδας του παιδιού, αναγνωρίζοντας τη μοναδικότητά του (Pollock, 1983:9).

Ο Stone πιστεύει ότι οι φιλανθρωπικές κινήσεις του 18ου αιώνα και η άνοδος του Ευαγγελικού κινήματος, στις αρχές του 19ου αιώνα, επέβαλαν στις οικογένειες την υιοθέτηση ενός αυστηρού πειθαρχικού καθεστώτος για τα παιδιά τους. Πιο ανθρώπινες συμπεριφορές επανήλθαν στα μέσα του 19ου αιώνα. Η εξέλιξη στην ανατροφή των παιδιών από τη μεριά της οικογένειας σημείωνε κυμαινόμενες αλλαγές και όχι μια ευθύγραμμη πορεία. Η μόνη σταθερή αλλαγή ήταν το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα παιδιά, παρά το ότι η αντιμετώπισή τους παρέμενε ανάμεσα στο επιτρεπτό και το κατασταλτικό στοιχείο (Pollock, 1983:10).

Την εποχή που έγραφε ο Rousseau στη Γαλλία και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ήταν γνωστή και γενικευμένη η συνήθεια να στέλνουν οι γονείς τα νεογέννητα παιδιά σε επαγγελματίες τροφούς, στην επαρχία. Σύμφωνα με τον Smith, η πρακτική του 1700 η οποία θεωρούσε τα παιδιά παράσιτα

² Ρόμπερτος

παραπάνω τρόπους συνδυάστηκε και με την επιθυμία για εκπαίδευση. Για πρώτη φορά γράφτηκαν και εκδόθηκαν βιβλία ειδικά για τα παιδιά, ενώ διασαφηνίστηκαν οι καλοί τρόποι συμπεριφοράς για τα παιδιά και τους νέους (Stearns, 2011:75).

2.1.3.2.1 Το ευτυχισμένο παιδί

Ως τότε, οι παραδοσιακές κοινωνίες, δηλαδή οι αγροτικές κοινωνίες, δεν συνέδεαν συστηματικά την παιδική ηλικία με την ευτυχία, και αυτό ήταν φανερό. Οι γονείς δεν ένιωθαν κάποια ευθύνη για την ευτυχία των παιδιών τους και τα εκπαιδεύαν ηθικά μέσω της αυστηρής πειθαρχίας. Σε αυτό, συνέβαλλε η πεποίθηση ότι τα παιδιά είναι εκ φύσεως αμαρτωλά. Το γεγονός ότι η παιδική ηλικία δεν εξισωνόταν με την ευτυχία δεν σήμαινε ότι οι γονείς επιθυμούσαν να βλέπουν τα παιδιά τους δυστυχισμένα ή να υποφέρουν, ούτε ότι επεδίωκαν κάτι τέτοιο. Λόγω της «κατώτερης φύσης» τους, τα παιδιά δεν ένιωθαν ευτυχισμένα, όμως σε άλλες περιπτώσεις, όπως σε γιορτές και στον ελεύθερο χρόνο, εκτός εργασίας, είχαν τη δυνατότητα να απολαύσουν ευχάριστες στιγμές. Φαίνεται πως δεν έλειπε το συναίσθημα, αλλά η ιδέα της ευτυχίας (Stearns, 2011:156-157).

Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει στις δυτικές κοινωνίες κατά τον 18ο και 19ο αιώνα. Ο Διαφωτισμός βοήθησε στην εξάπλωση της ιδέας της ευτυχίας. Και καθώς η πεποίθηση της αμαρτωλής φύσης των ανθρώπων άρχισε σταδιακά να χάνει έδαφος, μια πόρτα άνοιξε στον επανακαθορισμό του τρόπου με τον οποίον θα έπρεπε οι γονείς να συμπεριφέρονται στα παιδιά τους (Stearns, 2011:157).

Στην Αγγλία οι πρώτες αναφορές για την παιδική ευτυχία σημειώνονται κατά το 1800, αλλά όχι συστηματικά. Κάποια ποιήματα σχετικά με το συναίσθημα της χαράς και κάποια σχόλια για τη φρεσκάδα των παιδιών, με εκφράσεις θαυμασμού γι' αυτά, μόλις που καταδείκνυαν τις μεταβολές στον τρόπο σκέψης των ενηλίκων. Μια σειρά παραγόντων συνέβαλαν σε αυτό. Το μεγάλο στοίχημα ήταν η μείωση της παιδικής θνησιμότητας με τη συμβολή της επιστήμης, όπως και τα μέτρα περιορισμού της παιδικής εργασίας. Ο καταναλωτισμός, αργότερα, έπαιξε τεράστιο ρόλο. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι αλλαγές επηρέασαν αρχικά τις πλούσιες και αστικές κοινωνίες. Η παιδική ευτυχία ως ένδειξη πνευματικής υγείας και προϋπόθεση της οικονομικής επιτυχίας ήταν μια πραγματική αλλαγή στα δεδομένα (Stearns, 2011:157, 160-161).

λεια στη δημόσια ζωή, και η ιδιωτική κατοικία φαινόταν το μόνο ασφαλές μέρος. Στη Γερμανία, η οποία βρισκόταν κάτω από την κυριαρχία του Ναπολέοντα, μέσα στην οικογενειακή εστία αναβίωσε ο πατριωτισμός, η νομιμοφροσύνη και η απόφαση απόκτησης της εθνικής τους κυριαρχίας. Στην Αγγλία, με τη Βιομηχανική Επανάσταση, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετακινήθηκε με στόχο την απόκτηση εργασίας. Τότε η γυναικεία απασχόληση στο σπίτι υποστηρίχτηκε από μια θρησκευτική και συναισθηματική προπαγάνδα, ως εργασία σημαντική και ωφέλιμη στην κοινωνία. Οι νέες κοινωνικές συνθήκες δημιούργησαν νέες οικογενειακές υποχρεώσεις στους γονείς και, παράλληλα, ένα νέο μοντέλο παιδικής ηλικίας, με διαφορετικές απαιτήσεις και συσχετισμούς (Ρόμπερτσον στο ΝτεΜωζ, 1999:476-477).

2.1.3.3 Μείωση γεννήσεων και θανάτων

Η μείωση του ποσοστού γεννήσεων εξαπλώθηκε από τον 19ο αιώνα και μετά. Η μεσαία τάξη άνοιξε το δρόμο από τις αρχές της δεκαετίας του 1790, και η εργατική τάξη ακολούθησε κυρίως μετά το 1870. Στις αρχές του 20ού αιώνα, οι μεγάλες οικογένειες ήταν πλέον ένα ασυνήθιστο φαινόμενο, ωστόσο οι εσωτερικοί μετανάστες από τις αγροτικές περιοχές και οι μετανάστες από τις νότιες και ανατολικές περιοχές της Ευρώπης έφεραν μεγάλα ποσοστά γεννήσεων γύρω στο 1900. Όμως κι αυτοί προσαρμόστηκαν στις νέες συνθήκες και μάλιστα σχετικά γρήγορα (Stearns, 2011:78).

Το τελευταίο κομμάτι του παζλ ήταν η μείωση του ποσοστού των θανάτων, η οποία εμφανίστηκε απότομα στη Δύση. Η αυξημένη θλίψη και η αυξημένη τάση να επιρρίπτονται ευθύνες στους γονείς και συγκεκριμένα στις μητέρες για τους παιδικούς θανάτους βάζουν τις βάσεις για την εφαρμογή νέων πρακτικών. Τα γυναικεία περιοδικά, ένα καινούργιο είδος για την εποχή, κατηγορούσαν τις γυναίκες για τις κακές πρακτικές, όπως το φάσκωμα, οι οποίες οδηγούσαν σε θανάτους παιδιών. Στην πραγματικότητα όμως, το πρόβλημα, αντί να περιοριστεί, παρέμενε, και οι φτωχές οικογένειες εξακολουθούσαν να παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά θνησιμότητας. Τα όλο και αυξανόμενα μέτρα υγιεινής στις γεννήσεις, οι προγεννητικοί έλεγχοι και τα κέντρα φροντίδας που ήταν σχεδιασμένα να παρέχουν γάλα και παιδικές τροφές, έφεραν αποτελέσματα από το 1880 και μετά. Για τα επόμενα 40 χρόνια, και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού, η παιδική θνησιμότητα έφτασε από το 25-30% στο 5%. Έτσι, φαίνεται ότι στη δυτική κοινωνία, το νέο μοντέλο αναθρονώθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα (Stearns, 2011:78).

2.1.3.4 Κρατική

Το ζήτημα της το φαινόμενο των νεοεισερχόμενων εργατών σε επικίνδυνα συνθήκες ήταν ζόμενοι γονείς νοτροφεία και εργαζόνταν σκληρά. Η πτωχή έπεφταν παιδιά ζούσαν στα εκτεθειμένα λίκου εγκληματικά Dickens. Βέβαια να αμφισβητήσω οποία αποτελο

Οι αποκλίσεις δὴ υπήρχε η ελπιότητα τους, χρειάζονταν δικαστήρια και ενήλικες εγκληματίες μεταρροθμιστές στα δικαστήρια. Ταυτόχρονα να πιο αυστηρή της παραβατικότητας δραστηριότητα. Για πολλά παιδιά απαιτήσεις. Μιθθηκαν για να βελτιστοποιηθούν σε βλαβερά κυβερνήσεις διαιτιών που γίνονταν δεμόνες τους. Σημειώματα αναφέ

για την προστασία των παιδιών, ο οποίος ψηφίστηκε από το αγγλικό κοινοβούλιο το 1889 (Ρόμπερτσον στο ΝτεΜώζ, 1999).

Η στροφή στη σχολειοποίηση των παιδιών, σηματοδότησε τον ανασχηματισμό της παιδικής ηλικίας σε όλους τους τομείς (Stearns, 2011:76). Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην εξάπλωση και τον επαναπροσδιορισμό των στόχων του εκπαιδευτικού συστήματος από τα τέλη του 18ου αιώνα. Νέα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δημιουργήθηκαν για την εκπαίδευση των ανώτερων τάξεων, ενώ παράλληλα η κυβέρνηση εκδήλωσε, έστω και διστακτικά, ενδιαφέρον για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση της μεγάλης μάζας. Στη Γαλλία, ο νόμος του 1833 ενθάρρυνε τη συμμετοχή στην εκπαίδευση, χωρίς αυτή να είναι υποχρεωτική. Παρ' ότι στη Βόρεια Αμερική, το 1830, η εγγραφή στο σχολείο ήταν υποχρεωτική, τα παιδιά παρακολουθούσαν τα μαθήματα περιστασιακά. Οι πραγματικές ανάγκες φοίτησης, έγιναν αντιληπτές στον δυτικό κόσμο ανάμεσα στη δεκαετία του 1860 και 1880 (ενώ στη νότια Αμερική αυτό συνέβη μόλις μετά το 1900) και μέχρι τη δεκαετία του 1890 η μεγάλη πλειονότητα των παιδιών ήταν εγγράμματη. Φυσικά, οι αλλαγές αυτές δεν πραγματοποιήθηκαν μόνο εξαιτίας των αναγκών και απαιτήσεων για εκπαίδευση. Οι κυβερνήσεις έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην προώθηση της εκπαίδευσης ως στοιχείου ευεργετικού για την οικονομία και τη διασφάλιση της εθνικότητας. Έτσι, και το ίδιο το σχολείο έδωσε έμφαση στην απόκτηση βασικών δεξιοτήτων, της γραφής και της αριθμητικής, με ισχυρές δόσεις πατριωτικού ενθουσιασμού (Stearns, 2011).

Κατά τη δεκαετία του 1860, οι οικογένειες των χωρικών στη Γαλλία άρχισαν να κατανοούν ότι κάποιας μορφής εκπαίδευση, δηλαδή η στοιχειώδης γραφή και ανάγνωση, ήταν καλή και χρήσιμη για τους γιους τους, καθώς μπορούσε να τους εξασφαλίσει καλύτερους και δικαιότερους όρους στην πώληση των αγροτικών προϊόντων, και εν γένει στις συναλλαγές τους με τους χονδρέμπορους. Αργότερα, έγινε κατανοητό ότι η εκπαίδευση των κοριτσιών ήταν εξίσου χρήσιμη, καθώς θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν νέες επαγγελματικές ευκαιρίες, όπως η διδασκαλία σε σχολεία. Παράλληλα με την εκπαίδευση εμφανίστηκαν και οι νόμοι που περιόριζαν την παιδική εργασία. Η σχετική νομοθεσία στις δυτικές κοινωνίες υπήρχε ήδη από το 1850, όμως εντατικοποιήθηκαν οι έλεγχοι. Για πολλές δεκαετίες, πολλά παιδιά δούλευαν και παράλληλα παρακολουθούσαν μαθήματα στο σχολείο, και αυτό συνέβαινε κυρίως στην επαρχία και στις εργατικές τάξεις. Όμως, οι βάσεις για την ώθηση των παιδιών από την εργασία στην εκπαίδευση είχαν ήδη τεθεί (Stearns, 2011:77). Το κατάλληλο μέρος για τα παιδιά, όταν

δεν βρίσκει να τυχαία παιδικής για τα παι την παρότι

Σταδια σαιάς τάξ μιας εκπα γήθηκε τε εμφανίστι ώνα, ικαν παιδική η αρχα για

2.1.3.5 Φι

Οι μεγάλε νας ήταν παιδιά, τα παιδιού γ κό έργο, ε δων πολι μόρφωση να ιδρύοι γονέων, γ συμπεριφ και ιδρύμ και είχαν και την ο

Μια τ (Young Μ κύσει έφι στηριότη κίνημα» (μακρύνει της πειθα φυσικέσ-ε

γανώσεις, όπως η «Ταξιαρχία των Αγοριών» (Boys' Brigade - BB, Boys' Life Brigade - BLB, Church Lads' Brigade - CLB), οι οποίες, εκτός των άλλων, έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην ανδροπρέπεια των αγοριών. Όλες υιοθετούσαν την αρχή «πειθαρχία και θρησκεία», εφαρμόζοντας το τρίπτυχο «πειθαρχία, σεβασμός, υπακοή» (Hendrick, 1990). Σύμφωνα με τον Robertson, εξαιτίας της μετεπαναστατικής αναταραχής, πολλά ιδρύματα έκλεισαν, ως αποτέλεσμα της ανασφάλειας και των κοινωνικών μεταβολών (ΝτεΜωζ, 1999:476).

Με τη Γαλλική Επανάσταση, το κράτος θεωρήθηκε όργανο όλων των πολιτών, κι έτσι η «προνοιακή» πλευρά του μεταβλήθηκε σε ενδιαφέρον, όμοιο με εκείνο της πατρικής ή μητρικής φροντίδας. Άλλωστε, η φιλανθρωπία δεν μπορούσε να εκπληρώσει το στόχο της και οι ευεργετικές της υπηρεσίες να φτάσουν σε κάθε παιδί. Αυτό μόνο η κρατική μέριμνα μπορούσε να το πετύχει. Έτσι, οι κυβερνήσεις εξέφρασαν με νόμους το ενδιαφέρον για την προστασία των παιδιών, ως επιστέγασμα των ιδιωτικών προσπαθειών καταπολέμησης της κακομεταχείρισής τους, και η δημόσια κρατική εκπαίδευση για όλους διαδέχθηκε ή αντικατέστησε σταδιακά τα υπό ιδιωτική διαχείριση σχολεία και ιδρύματα (Ρόμπερτσον στο ΝτεΜωζ, 1999:508-509).

Γενικά, θα είχαμε να παρατηρήσουμε ότι, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, σημειώνεται μια μεταστροφή της κοινής γνώμης σχετικά με τη θεώρηση της παιδικής ηλικίας. Η προσπάθεια να αντιμετωπιστούν τα παιδιά, ως άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες, εξαιτίας της αγαθής τους φύσης και του ευπρόσβλητου ή του αβόητου που τα χαρακτήριζε, αντικαθιστά τη συνήθεια να παρουσιάζονται αυτά ως μικροί ενήλικες, άλλοτε εργαζόμενοι με 16ωρη ημερήσια σκληρή απασχόληση και άλλοτε ως οιονεί αντικείμενα της κινητής περιουσίας των γονιών τους. *Η αλλαγή στα συναισθήματα που άρχισε μέσα στην οικογένεια είχε αυξηθεί τόσο, ώστε να επιφέρει μεγάλες αλλαγές και στην κοινωνία ως σύνολο. Το κυβερνητικό αυτό ενδιαφέρον δεν ήταν αποκλειστικά ανθρωπιστικό, διότι γρήγορα έγινε φανερό στους οικονομολόγους και ιδιαίτερα στους στρατιωτικούς ηγέτες ότι η ευημερία και η ασφάλεια του κράτους εξαρτιόταν από την ύπαρξη μιας τάξης υγιών πολιτών* (Ρόμπερτσον στο ΝτεΜωζ, 1999:507,509-510).

2.1.3.6 Εφηβεία - Διάκριση των φύλων

Όλες οι παραπάνω αλλαγές, συνοδεύτηκαν με νέες εξελίξεις, εντυπωσιακές για τα δεδομένα της προγενέστερης δυτικής κοινωνίας και παράδοσης, συ-

μπεριλαμβάναν αντιλήψεων με τους News «θρησκευτικής πρέσβευς καμφθεί. Απ γή στη συμπε με τον οποίο ενδιαφέρον γ τους αντικατ οικονομική τ η «ιατρική η πρακτικής υθ θειών κατά τ θει» τον αυτ

Σύμφωνα πρώτες εξελίξ μενου αιώνα. ξης ως αξιοθε κόνες και ιστ (Stearns, 2011)

Η προβολι δικής ηλικίας αλλά κυρίως και την ασθέν των γονιών. Γ ρα, έγινε δυσ να εκφράζον Όμως και τα ι κάθε τρόπο ο να έρχονταν ι επέβαλλαν ευ τη στάση του

Η διάκρισι κά προβλήματ μπορούσαν νο ρώσουν τις σπ

βουν την ευθύνη της δημιουργίας μιας οικογένειας. Επίσης, ήταν αναγκαίο να μην επιβαρύνουν την οικογένεια με πολλά παιδιά, και φυσικά όχι εξώγαμα. Οι γενετήσιες ορμές δημιουργούσαν «άγχος για το σεξ», και ο φόβος της πρόκλησης διαταραχών στην υγεία επέβαλε αυστηρούς πειθαρχικούς κανόνες ή οδηγούσε στην ιδρυματοποίηση παιδιών. Η εμφάνιση των παιδιών έπρεπε να είναι προσεγμένη, και κυρίως τα κορίτσια έπρεπε να εκπαιδεύονται σε όλες τις απαραίτητες τεχνικές που θα τα έκαναν όμορφα και ελκυστικά προς το αρσενικό φύλο. Ο γάμος από εδώ και στο εξής βασιζόταν στην αμοιβαία αγάπη, ενώ σύμφωνα με τα standards της νέας Δύσης μόνο το φλερτ ήταν αποδεκτό (Stearns, 2011:79-80).

Ο περίπλοκος συνδυασμός της αθωότητας και της σεξουαλικής αυτοσυγκράτησης έφερε μια σημαντική καινοτομία στην προσέγγιση της παιδικής ηλικίας: την έννοια της εφηβικής ηλικίας. Η λέξη πρωτοεμφανίστηκε τη δεκαετία του 1830 και άρχισε να διαδίδεται όταν καθιερώθηκε από τους παιδοψυχολόγους, όπως ο αμερικανός G. Stanley Hall, στο τέλος του 19ου αιώνα. Η εφηβεία συμβόλιζε μια συγκεκριμένη φάση της παιδικής ηλικίας που δεν είχε προσδιοριστεί ως εκείνη τη στιγμή, αφού είχε ενταχθεί στη γενική κατηγορία της «νεότητας», και απευθυνόταν στη μεσαία τάξη, από την οποία αναδύθηκαν όλες οι μεταβολές της αντίληψης για την παιδική ηλικία. Εξέφραζε την όλο και αυξανόμενη περίοδο της εξάρτησης των παιδιών, τα οποία έπρεπε να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και όχι να εργαστούν. Οριοθέτησε τη διάκριση των εφήβων από τους ενήλικες και σηματοδότησε την περίοδο της σεξουαλικής ωριμότητας. Η εφηβεία, για τα παιδιά των δυτικών κοινωνιών, τα οποία βελτιώνουν τη διατροφή τους, ξεκινάει από ακόμα μικρότερη ηλικία, κι έτσι από την ηλικία των δεκαέξι ετών, το όριο πέφτει το λιγότερο δύο χρόνια τη δεκαετία του 1860. Επιπλέον, η εφηβεία εγκαινιάζει και μια περίοδο συναισθηματικών αναταραχών για τα παιδιά, βοηθώντας τους γονείς να καταλάβουν για ποιο λόγο, παρά τη φροντίδα και την αγάπη που τους παρέχουν, προκύπτουν προβλήματα στις σχέσεις τους και την επικοινωνία τους (Stearns, 2011:80).

Νέες προσεγγίσεις για την παιδική ηλικία και νέες εμπειρίες των παιδιών σχηματοποιήθηκαν περαιτέρω από κοινωνικές τάξεις και από έμφυλους παράγοντες. Οι ευυπόληπτοι άνθρωποι της μεσαίας τάξης μπορούσαν να ελέγχουν τους έφηβους που ανήκαν στην τάξη τους, όχι όμως κι αυτούς που ήταν μετανάστες ή ανήκαν στην εργατική τάξη, και στους οποίους δεν είχαν εμπιστοσύνη. Καθώς οι απαιτήσεις για έναν πιο υπεύ-

οδηγήθηκαν στη μετακίνηση τους, η οποία, όπως είναι φανερό, οφείλεται στην αλλαγή της μεθόδου της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών. Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών.

Στη μελέτη των λαϊκών τραγουδιών (Hendrick, 1997:73).

Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών. Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών.

Στη μελέτη των λαϊκών τραγουδιών (Hendrick, 1997:73).

Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών. Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών.

Στη μελέτη των λαϊκών τραγουδιών (Hendrick, 1997:63).

Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών. Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών.

Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών. Η μελέτη των λαϊκών τραγουδιών γίνεται με τη βοήθεια της μεθόδου της ιστορικής κριτικής, η οποία είναι η βάση της μελέτης των λαϊκών τραγουδιών.

των απόψεων για τη φύση, ανατροφή και εκπαίδευση των παιδιών, ο βιενέζος ψυχολόγος Sigmund Freud, επιτιθέμενος στην αντίληψη της αθάνας παιδικής ηλικίας, υποστήριξε ότι τα νέα δεδομένα παραμόρφωσαν τις φυσικές παιδικές ορμές και δημιούργησαν απογοητευμένους (ακόμα και νοητικά άρρωστους) ενήλικες. Η έννοια της εφηβείας δημιουργήθηκε για να εξηγήσει το πρόβλημα μιας φάσης της παιδικής ηλικίας, χωρίς να τη βγάλει έξω από το εξιδανικευμένο πλαίσιο που είχε φτιαχτεί. Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν συναρτήσει των δημογραφικών μεταβολών και του εναγκαλισμού της εκπαίδευσης, που ήταν αναγκαία για την εποχή. Κάποια αποκόπηκαν τον 20ό αιώνα, καθώς το νέο μοντέλο ωριμάσε. Κάποια αγνοήθηκαν ή τροποποιήθηκαν από άλλες κοινωνίες, καθώς αυτές αναζητούσαν τους δικούς τους τρόπους να αφομοιωθούν στο νέο πρότυπο, παρ' ότι το βάρος της δυτικής επιρροής ήταν τόσο έντονο, που έκανε δύσκολη τη διάκριση ανάμεσα στο αναγκαίο και το μη αναγκαίο (Stearns, 2011:82).

2.1.4 Η εκπαίδευση κατά τον 19^ο αιώνα

Ένας σημαντικός παράγοντας που χαρακτήρισε την προσπάθεια της επέκτασης, της σύλληψης και προστασίας της παιδικής ηλικίας σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, ώστε να επιτευχθεί η καθολικότητα της έννοιας, ήταν η εισαγωγή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης τη δεκαετία του 1870 και 1880, η οποία έπαιξε κεντρικό ρόλο στη νομιμοποίηση της πράξης της ανακατασκευής της παιδικής ηλικίας. Όπως υποστηρίζει ο Eric Hopkins, το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα αντιπροσωπεύει την κλασική περίοδο κατά την οποία η παιδική ηλικία μεταμορφώθηκε, καθώς το υποχρεωτικό σχολείο αντικατέστησε την εργασιακή απασχόληση έναντι μισθού για τα παιδιά ηλικίας πέντε ως δώδεκα περίπου ετών. Η σπουδαιότητα της σχολικής τάξης και ολόκληρος ο ιδεολογικός μηχανισμός της εκπαίδευσης ήταν ενδείξεις του φυσικού διαχωρισμού των παιδιών από τους ενήλικες και της απαίτησης για μια εθνική παιδική ηλικία. Αυτό, θεωρητικά, αγνόησε όλους τους προηγούμενους διαχωρισμούς, όπως αυτοί που προέκυψαν ανάμεσα στο αστικό και αγροτικό περιβάλλον, στην ευυπόληπτη αστική και την εργατική τάξη, αντανakλώντας μία εξελισσόμενη στάση απέναντι στα παιδιά (Hendrick, 1997:12). Το ίδιο αποφασιστική υπήρξε εκείνη την περίοδο η συμβολή της ιατρικής και ψυχιατρικής επιστήμης, οι οποίες παρείχαν τη θεωρητική αιτιολόγηση για τη δημιουργία και αναγνώριση των διακριτικών γνωρισμάτων των παιδιών.

Σύμφωναν αντικείμενα θηκαν με τι κατά πόσο τά την περ του παιδικ γειλε τη «σ ται νομικά. 1997:12). Ο σιμοποίησε λαμβάνοντ την εμπέδα

Τα σχολ διαμόρφων θεση των γ τάξη ονόμc Wardle, Wi με την πειθ τελέσματα τους θέση : σβητήσει ό πειθαρχία λο των παι την παιδικ κά, η άποι μελετητές (της εκπαίδ

Τα παιέ χειρώναντ χική παρά το ραβδισι τής πολιτι ριότητα, τι επώδυνες 1

Στην εκ μασία και που θα εφ

τητας μέσα στην τάξη αντιστρατευόταν κάθε ενδεχόμενο καλοπροαίρετης πρακτικής. Από την άλλη μεριά, η εξάπλωση των εξανθρωπισμένων παιδαγωγικών μεθόδων ίσως να παρεμποδίστηκε από το συντηρητισμό δασκάλων οι οποίοι υποστήριζαν την υπερβολική ύλη και τη στείρα απομνημόνευση, κάτι που επέβαλλαν οι μεγάλες, σε αριθμό μαθητών, τάξεις, καθώς και η έλλειψη βιβλίων και άλλων απαραίτητων εποπτικών μέσων. Γενικά, οι παιδαγωγικές μέθοδοι διέπονταν από τέσσερις βασικές αρχές: εφαρμογή των κανόνων, πολυπληθείς τάξεις, κυρίαρχες απόψεις για την κοινωνική θέση των παιδιών και φιλοσοφικές αναζητήσεις για το ρόλο και το σκοπό που πρέπει να επιτελεί η εκπαίδευση στην προετοιμασία των παιδιών για την ενήλικη ζωή (Hendrick, 1997:74).

Όταν τα παιδιά αντιμετωπίζονται ως αποδέκτες διαδικασιών χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψιν οι πραγματικές τους ανάγκες, τότε είναι αναπόφευκτη η δημιουργία ενός απολυταρχικού εκπαιδευτικού συστήματος και η καθιέρωση μιας πειθαρχημένης μαθησιακής διαδικασίας. Η σκληρή και βίαιη σχολική τιμωρία, η συχνότητα και η έκτασή της αποτυπώνεται σε πολλές αυτοβιογραφικές ιστορίες ως αδιαμφισβήτητη και αναπόφευκτη. Η βία εκδηλωνόταν με ραπίσματα και χτυπήματα με χάρακα και ραβδί. Το ίδιο σκληρή ήταν και η συνήθεια των δασκάλων να χρησιμοποιούν τον σαρκασμό ως πειθαρχικό εργαλείο. Δεν είναι άξιο απορίας, λοιπόν, το ότι το θέμα πολλών αυτοβιογραφικών ιστοριών ήταν η δυσαρέσκεια για το σχολείο και την τιμωρία και ο διαρκής φόβος για τους δασκάλους (Hendrick, 1997:74).

Όμως, το ότι κρίνουμε εκείνη την εποχή με όρους και δεδομένα της σύγχρονης εποχής, μας κάνει να ξεχνούμε τη βιαιότητα που χαρακτήριζε την κοινωνία: δημόσιες εκτελέσεις μέχρι το 1860 και ακραίες συμπεριφορές στο στρατό (όπως το μαστίγωμα) μέχρι το 1881. Από την άλλη μεριά, αυτό το επιχείρημα δύσκολα εξηγεί για ποιο λόγο πολλά άτομα διαμαρτύρονταν για τη βιαιότητα εκείνης της εποχής και, ακόμα κι αν βρισκόνταν σε θέση ισχύος ή εξουσίας, απέφευγαν να χρησιμοποιούν τέτοιες πρακτικές. Για παράδειγμα, υπήρχαν δάσκαλοι που δεν χρησιμοποιούσαν βέργα, επιθεωρητές που διαμαρτύρονταν για την υπερβολική χρήση της, ανθρωπιστικές οργανώσεις αντιτιθέμενες στις σκληρές τιμωρίες που λειτουργούσαν ως μοχλοί πίεσης για την αποφυγή τέτοιων πρακτικών, όπως επίσης και μια μειοψηφία γονέων που έκαναν παράπονα. Τα παραπάνω παραδείγματα αποδεικνύουν, σύμφωνα με τον Hendrick (1997:74-75), ότι δεν μελετούμε την εποχή και τα μέτρα αυτά κριτικά και με διάθεση σύγκρισης με τους σύγχρονους όρους.

Μάλιστα, ας και απολυταρχικοί δάσκαλοι μέσα στις θητών, αυτές εκδηλώθηκαν βγήκαν και της αυστηρωρέαν γεύτη συντελέσ αναφέρεται τυρίας των απολυταρχία. Γενικά, του νόμου σου την ουσίας στο σχ

Λίγες δεκαμορφωθεί, δνα υπάρχουσα σ' αυτές, νειών. Μια σε απόστασ επαφή. Οι μκά τους ονόουρηθεί με να χάσουνπροστατευτάσκαλοι οπροκειμένου Αλλωστε, μί όχι μόνο τηλοντικών γε 1997:76-77).

Αν και η και εξαιρέσκαλούς και

δικής φαντασίας και δημιουργικότητας, εκφράζοντας αλληλεγγύη απέναντι στους μαθητές. Αυτό πιθανότατα συνέβαινε με τους υπάκουους, ευσυνειδήτους, συνεργάσιμους και προπάντων έξυπνους μαθητές, οι οποίοι σπάνια γίνονταν αποδέκτες της σκληρότητας των δασκάλων (Hendrick, 1997:77).

Αλλαγές στις πειθαρχικές μεθόδους σημειώθηκαν σταδιακά, και νέες προοδευτικές για την εποχή εκπαιδευτικές πρακτικές προσανατολίστηκαν σε μια μαθητοκεντρική προσέγγιση, με έμφαση στη δημιουργική προσπάθεια. Αυτές οι αλλαγές σημειώνονται αρχικά σε μεμονωμένα σχολεία, και σταδιακά οι νέες ιδέες ευθυγραμμίζονται με τις θεωρίες της ψυχολογίας και τις ανάγκες του δημοτικού σχολείου, με αποτέλεσμα η γενική αποδοχή τους να επιτευχθεί μόλις το 1940. Η παιδο-κεντρική αντίληψη οδήγησε στην αποδοχή της παιδικής ηλικίας ως αναγνωρισμένου σταδίου στη ζωή του ανθρώπου, και στην αποδοχή των αναγκών και ενδιαφερόντων των παιδιών, με αποτέλεσμα αυτή να αποτελέσει και το βασικό κριτήριο για τη δόμηση της κατάλληλης εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μέχρι τη δεκαετία του 1950, παρατηρείται περισσότερη ελευθερία έκφρασης και δημιουργικότητα μέσα στην τάξη, περισσότεροι περίπατοι και εκδρομές, λιγότεροι αυστηροί κανονισμοί και σωματικές τιμωρίες. Μόλις το 1973 καταργείται η σωματική τιμωρία (Hendrick, 1997:77-78).

Για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, οι αλλαγές ήταν πιο αργές. Οι απολυταρχικές πρακτικές εφαρμόστηκαν μέχρι τη δεκαετία του 1980, οπότε οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί διαμαρτυρήθηκαν. Όμως, στην πραγματικότητα, μόλις το 1986 η απειλή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έκανε το κράτος να καταργήσει τη σωματική τιμωρία στα δημόσια σχολεία. Κατά τη διάρκεια των ετών που μεσολάβησαν, είχαν εμφανιστεί πιο φιλελεύθερες πρακτικές, οι οποίες ενθάρρυναν την ελευθερία έκφρασης των μαθητών και τη δυνατότητα εξερεύνησης του περιβάλλοντός τους. Φτάνοντας στο 1980, η κοινωνία ήταν πλέον ώριμη να εκπαιδεύσει παιδιά τα οποία δεν φοβόντουσαν το σχολείο και τους δασκάλους τους και δεν ανησυχούσαν ότι η δημιουργικότητα, η φαντασία και η πρωτοβουλία θα τιμωρηθούν αυστηρά (Hendrick, 1997:78).

2.1.5 Κοινωνική κατασκευή και ανακατασκευή της παιδικής ηλικίας στη Βρετανία του 19ου αιώνα

Ο όρος «κοινωνική κατασκευή» είναι πολύ σημαντικός. Ότι έχει γραφτεί για την ιστορία των παιδιών και της παιδικής ηλικίας προκύπτει από το

ΚΕΦ.
έργ
μών
(Hei
ιστο
την
επιλ
βιολ
και
έξετ
κία,
τας,
μέσ
ται
1997
C
σε ε
(Gol
επο)
ως α
σμών
τή, γ
ανεπ
επαν
Σ
τά τ
μετα
νωνι
της
σμών
ση κ
λαπ
ήταν
μική
Hene
τητα
του
ταν μ

Η πρώιμη καπιταλιστική οικονομία απαιτούσε φτηνή εργασία. Τότε παρατηρήθηκε η στροφή προς το παιδί το οποίο αποτελούσε πηγή του βιομηχανικού πλούτου. Η παιδική εργασία ήταν ένα παραδοσιακό, παγκόσμιο και αναπόφευκτο φαινόμενο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Τα παιδιά χρησιμοποιούνταν ευρέως στις βιοτεχνίες υφασμάτων, σε εξορύξεις, σε αγροτικές και οικιακές εργασίες και στη ναυτιλία. Για παράδειγμα, το 80% των εργατών που δούλευαν σε μύλους βαμβακιού στην Αγγλία ήταν παιδιά. Οι αναφορές από τους επιθεωρητές των εργοστασίων και της δημόσιας υγείας προσφέρουν ρεαλιστικές εικόνες των συνθηκών στους χώρους εργασίας των ανεπτυγμένων βιομηχανικών πόλεων εκείνης της εποχής. Παιδιά κάτω των επτά ετών εργάζονταν περισσότερο από δέκα ώρες την ημέρα, αξιοποιούμενα ως φτηνό εργατικό δυναμικό, κάτω από απάνθρωπες συνθήκες (Goldson στο Scaton, 1997:4).

Καθώς ο αιώνας προχωρούσε, παρατηρήθηκε μια ανθρωποκεντρική μεταστροφή που εγκαινίασε μεταρρυθμιστικές κινήσεις αντιτιθέμενες στην παιδική εκμετάλλευση. Το 1833 έγιναν τα πρώτα βήματα (Factories Act), και καθώς η συνεισφορά των παιδιών στην εθνική και οικιακή οικονομία εξαφανίστηκε, το ίδιο συνέβη και με τα ίδια τα παιδιά, τα οποία εξαφανίστηκαν ως υποκείμενα και δρώντα άτομα. Ο νεανικός αστικός πληθυσμός υπερέβη τις περιορισμένες θέσεις εργασίας, δημιουργώντας τις συνθήκες που οδήγησαν τα παιδιά στο δρόμο, στη φτώχεια και στην παραβατικότητα. Η βιομηχανοποίηση και η αστικοποίηση προκάλεσαν κοινωνικο-πολιτικές αναταραχές, οι οποίες οδήγησαν στην περιθωριοποίηση και εγκατάλειψη των παιδιών που εργάζονταν. Η παραβατικότητα έγινε μέσο επιβίωσης, και το «βιομηχανικό παιδί» αντικαταστάθηκε από το «εγκληματικό παιδί». Η ιδεολογική κατασκευή της νεανικής εγκληματικότητας αντανάκλουσε τις αντιλήψεις ανηθικότητας, ασέβειας και διαφθοράς. Οι αντιδράσεις που δημιουργήσαν οι παραπάνω συνθήκες συναρθρώνονται με την έκφραση φιλανθρωπικών και εθελοντικών ενεργειών. Υπήρξαν πολλοί άνθρωποι, όπως η Mary Carpenter, οι οποίοι πρωτοστάτησαν σε τέτοιας φύσεως δράσεις και κατάφεραν να καταστείλουν τις ηθικές και πολιτικές ανησυχίες (Goldson στο Scaton, 1997:5).

Ιδρύθηκαν αναμορφωτήρια και βιομηχανικά σχολεία, με την προοπτική να ανακόψουν τη νεανική εγκληματικότητα και να της επιβληθεί (θεσμικά) η ηθική τάξη. Τα αναμορφωτήρια δεχόντουσαν «επικίνδυνα» παιδιά ηλικίας ως δεκαέξι ετών τα οποία είχαν καταδικαστεί για κάποιο αδίκημα με ποινή φυλάκισης ή ποινή καταναγκαστικών έργων. Τα βιομηχανικά σχολεία δέχονταν παιδιά που ζητούσαν ελεημοσύνη, παιδιά άστεγα ή παιδιά

που δεν των ήτο δόμησης με την σκευής από τις ήταν μι και κάλ χωρισμ από το κο-οικο «εγκλημ για τα γκη να που απι τήσει εί σταση, αυτά ή εκπαίδε και ηθι:

Την των ηλι υποχρει ιδρύμα που τις προσδι ντας τη δήγηση

Η σ, διά της δές του παιδιά θρωπικ Ήταν μ σης όλε πρακτι ουργία

Αναμφίβολα, στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, το σχολείο έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στην κατασκευή μιας νέας παιδικής ηλικίας. Εκπαίδευση για όλους και δεσμεύσεις για το παιδί έγιναν οι σπουδαίοι παράγοντες στο σχηματισμό και την αναδόμηση της νέας παιδικής ηλικίας. Τα παιδιά, από ενεργοί εργάτες, έπρεπε να γίνουν παθητικοί μαθητές. Η σχολική τάξη και όλη η ιδεολογική βάση της εκπαίδευσης απαιτούσε μια «εθνική παιδική ηλικία» η οποία έπρεπε να συμπεριλάβει όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από κοινωνικές ανισότητες (Hendrick, 1997b:46).

Στο τέλος του 19ου αιώνα στη Βρετανία, ο ρόλος της πολιτείας επαναπροσδιορίζεται έπειτα από νέες κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές. Οι νέες βιομηχανικές και εργοστασιακές σχέσεις, το άνοιγμα των αγορών, η ένταση του ανταγωνισμού, η διαρκής ανάπτυξη του οργανωμένου εργοστασίου, η ωρίμανση της πολιτικοποίησης της εργατικής τάξης ήταν οι νέες προκλήσεις στις οποίες έπρεπε να ανταποκριθεί το κράτος. Υπήρχαν δυναμικές τάσεις που χαρακτήριζαν την κεντρική πολιτική της κυβέρνησης. Αυτές ήταν η εξασφάλιση της οικονομικής και κοινωνικής σταθερότητας εσωτερικά, και παράλληλα, εξωτερικά, η διασφάλιση της διοικητικής κυριαρχίας των αποικιών. Η Βρετανία έπρεπε να διαπραγματευτεί τη θέση της στην παγκόσμια οικονομία, μέσα σε μια νέα κοινωνικο-πολιτική τάξη πραγμάτων, ενώ η προσοχή εστιάστηκε στη δημιουργία και τη διατήρηση των συνθηκών μέσα στις οποίες τα παιδιά θα μπορούσαν να αναπτυχθούν υγιώς για το καλό του έθνους (Hendrick, 1997b:47-48).

Το σχολείο έγινε το παρατηρητήριο για την παρακολούθηση και τον έλεγχο του παιδικού σώματος. Ήταν ο χώρος που έδινε την ευκαιρία σε γιατρούς να χρησιμοποιήσουν την τάξη ως εργαστήριο και να εξαγάγουν τα επιστημονικά τους συμπεράσματα για τους μαθητές, σε συνεργασία με κοινωνιολόγους, ψυχολόγους, εκπαιδευτικούς. Ενώ ως τώρα η προσοχή ήταν εστιασμένη σε συγκεκριμένες ομάδες παιδιών, και πρώτιστα στα παραβατικά και τα εγκληματικά παιδιά, το σχολείο διευρύνει τις δυνατότητές του και συμπεριέλαβε όλο τον σχολικό πληθυσμό. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η ψυχολογία και οι μελέτες που ήταν αφιερωμένες στα παιδιά, εξελίχθηκαν, διαμορφώνοντας τις βάσεις για μια πιο έγκυρη επιστημονική προσέγγιση (Hendrick, 1997b:47-48· Goldson στο Scraton, 1997:7). Από το 1906 και μετά, μια σειρά μέτρων εγκαινιάζουν μια νέα περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας αναδεικνύεται μια άλλη όψη της παιδικής ηλικίας, με όρους κοινωνικούς, εκπαιδευτικούς, ψυχιατρικούς. Οι κοινωνιολογικές έρευνες, η εκπαιδευτική και η κλινική ψυχολογία, προσέγγισαν με έναν πιο

επιστημονικό τ

ση» στην κατα
Σε όλους το
γητό και ιατρι
ρισσότερη προ
και κακοποίησ
κιακή εργασία
κρατική πρόν
ηλικία». Η νέα
ψυχολογία κα
παιδική ηλικία
και πρόνοιας.
τρα. Στην επο
αντιπαλοτήτω
την αστική υγι
φθούν με τη σ
το, δύναμη και

Οι κατασκι
ήταν συνεπείς
σόμενη ανεργί
του κράτους π
ασθένειες. Η έ
στην πρόνοια
ωτική και βιο
της χώρας, εξα
δύσεις αορίστ
κοινωνικής κρή

Παρά τις σ
κίας στο πλαί
λόγοι, ψυχίατ
νή και καλή δ
τους, επεδίωκ
σχετικά με τα
ρον για την π
εξασφάλιση τ
στην ψυχολο
σώμα αλλά κα

χαναλυτικής κατασκευής» της παιδικής ηλικίας. Έτσι, το μυαλό του παιδιού έγινε αντικείμενο εξέτασης (Goldson στο Scraton, 1997:9), εμπλέκοντας στη διαδικασία αυτή την οικογένεια και την πολιτεία.

Το οπтимιστικό πνεύμα και οι υποσχέσεις για μια νέα τάξη πραγμάτων, επικράτησε κατά το 1945. Δημόσιες και πολιτικές προτεραιότητες επέβαλαν τη δημιουργία μιας κοινωνικής δημοκρατίας μέσα στην οποία θα διασφαλιζόταν το παιδί και η οικογένεια.

Οι απαιτήσεις για νέους τρόπους παραγωγής, για κοινωνική κινητικότητα, ανέδειξαν την πυρηνική οικογένεια. Η νέα μορφή του καπιταλισμού, της κοινωνικής πρόνοιας, υποσχόταν υγεία, εκπαίδευση, στέγαση, δημόσια ασφάλεια και υπηρεσίες, οι οποίες θα διατηρούσαν μια υγιή παιδική ηλικία μέσα σε μία υγιή οικογένεια. Οι δεσμεύσεις για το παιδί ως μια επένδυση ήταν εμφανείς (Goldson στο Scraton, 1997:10), καθώς αποδεικνυόταν ότι αυτό ήταν άξιο και λειτουργικό μέλος της οικογένειας και ολόκληρου του έθνους που εκπροσωπούσε (Goldson στο Scraton, 1997:11).

Το δόγμα της ελεύθερης αγοράς, ο οικονομικός φιλελευθερισμός και ο ανταγωνιστικός ατομικισμός επέφεραν σημαντικές συνέπειες, συμπαρασύροντας μαζί τους τα παιδιά, τις εμπειρίες τους και τις κατασκευές της παιδικής ηλικίας (Goldson στο Scraton, 1997:11).

Αυτή η σύντομη ιστορική επισκόπηση ασκεί κριτική στις αναπτυξιακές θεωρίες, που βασίζονται στη βιολογία και, παράλληλα, δίνει απαντήσεις στις προκλήσεις που προβάλλουν οι κοινωνιολογικές θεωρίες, υποστηρίζοντας την κοινωνική κατασκευή της παιδικής ηλικίας, σύμφωνα με τους πολιτικούς, οικονομικούς και πολιτιστικούς παράγοντες της χώρας (Goldson στο Scraton, 1997:12). Αποκαλύπτει τη διαλεκτική και τις δυναμικές αντιφάσεις που σχηματοποίησαν την παιδική ηλικία: ιδεολογικές τάσεις και επιταγή για φροντίδα και ευημερία, έλεγχος και δικαιοσύνη, οικογενειακή ευθύνη και κοινωνικοποίηση, εργασία και εκμετάλλευση. Ιστορικά, η ευθύνη της κοινωνικοποίησης αποδίδεται στην οικογένεια, όμως το κράτος είναι αυτό που αναλαμβάνει την εκτέλεση των πειθαρχικών καθηκόντων, είτε μέσω του νομικού ελέγχου και της νομοθεσίας (αναμορφωτήρια, βιομηχανικά σχολεία), είτε μέσω παιδαγωγικών πρακτικών που θα το ωφελήσουν. Στις περιπτώσεις των ιστορικών αναλύσεων, άλλες φορές εξιδανικεύουμε το παρελθόν και άλλες φορές παρουσιάζουμε τα γεγονότα ως ενέχοντα μεγάλες δόσεις βαρβαρότητας. Γι' αυτό είναι απαραίτητο, να εξετάζουμε κριτικά τις κατασκευές και ανακατασκευές της παιδικής ηλικίας ανά τους αιώνες (Goldson στο Scraton, 1997).

Εκ
γιτα
σά
σει
κίο
- π
τη
νο
αί
ων
πα
το
διό
τω:κό
μη
τρι
ση
στααν
να
τικ

θ. John Fielden (1784-1849): Άγγλος πολιτικός. Αν και ιδιοκτήτης μεγάλου κλωστούφαντουργικού εργοστασίου, υποστήριξε τη θέσπιση μέτρων προστασίας των εργαζομένων και τον περιορισμό των εργασιμων ωρών όχι μόνο για τα παιδιά αλλά και για τους ενήλικους. Ως βούλευτής αντιτάχθηκε σκληρά στον ανηλεή Νόμο για τους Φτωχούς (1834) και πρόβαλε αιτήματα αντίστοιχα με αυτά των χαρτιστιών (1839, 1842).

μ. Άγγλος, ηγέτης των εργατών στις κλωστούφαντουργίες, από τους πρώτους που χρησιμοποίησαν τον όρο «γενική απεργία» το 1834, σε εφημερίδα που εξέδιδε.

ι. Sadler, Michael Thomas (1780-1835): Άγγλος πολιτικός, υποστήριξε μεταρρυθμίσεις στο εργοστασιακό σύστημα, καθώς και την κυβερνητική παρέμβαση για τη μείωση των ωρών εργασίας. Το 1831 πρότεινε σχετικό νόμο στο Κοινοβούλιο.

κ. Oastler, Richard (1789-1861): Άγγλος ριζοσπάστης, αγωνίστηκε για μεταρρυθμίσεις στα εργοστάσια, για το ζήτημα της παιδικής εργασίας και για τον περιορισμό των ωρών εργασίας σε δέκα. Χωρίς να είναι χαρτιστής, πρόβαλε παρόμοιες θέσεις. Λόγω της αντίθεσής του στο Νόμο για τους Φτωχούς (1834), απολύθηκε από διαχειριστή μιας περιουσίας στο Γιόρκαϊκ και φυλακίστηκε εξαιτίας κάποιου χρέους για πάνω από τρία χρόνια.

λ. Περιοχή του Γιόρκαϊκ. Εκεί έδρασε ιδιαίτερα ο R. Oastler.

NEIL POSTMAN

Η εξαφάνιση της παιδικής ηλικίας

Η αρχή του τέλους

Η περίοδος μεταξύ 1850 και 1950 αντιπροσωπεύει το απόγειο της παιδικής ηλικίας. Στην Αμερική, στην οποία πρέπει τώρα να στρέψουμε αποκλειστικά την προσοχή μας, έγιναν επιτυχείς προσπάθειες σ' αυτά τα χρόνια για να πάνε όλα τα παιδιά στο σχολείο και να φύγουν από τα εργοστάσια, να αποκτήσουν τον δικό τους ρουχισμό, τη δική τους επίπλαση, τη δική τους λογοτεχνία, τα δικά τους παιχνίδια, τον δικό τους κοινωνικό κόσμο. Σε πλήθος νόμων τα παιδιά χαρακτηρίστηκαν ως άτομα ποιοτικά διαφορετικά από τους ενήλικους: πλήθος εθίμων απέδωσε στα παιδιά ξεχωριστό status και τους παρέχε προστασία από τις ιδιομορφίες του ενήλικου βίου.

Αυτή είναι η περίοδος κατά την οποία διαμορφώθηκε το στερεότυπο της σύγχρονης οικογένειας και, εάν δεχτούμε τη χροнологική σειρά του Lloyd de Mause, είναι η περίοδος κατά την οποία οι γονείς ανέπτυξαν τους ψυχικούς μηχανισμούς που δημιούργησαν τις συνθήκες για την πλήρη συναισθηματική κατανόηση, την τρυφερότητα και την υπευθυνότητα απέναντι στα παιδιά τους. Τούτο δεν σημαίνει ότι η παιδική ηλικία έγινε ειδική. Όπως όλα τα στάδια της ζωής, ήταν και είναι γεμάτη πόνου και σύγχυσης. Με την απαρχή ωστόσο του αιώνα, η παιδική ηλικία εθεορέτο πλέον αναφαίρετο δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ένα ιδέωδες το οποίο υπερβαίνει κοινωνικές και οικονομικές τάξεις. Αναπόφευκτα, η παιδική ηλικία προσδιορίστηκε ως βιολογική κατηγορία και όχι ως πολιτισμικό προϊόν. Είναι συνεισώς εκπληκτική ειρωνεία το γεγονός ότι κατά την ίδια περίοδο το

συμβολικό πλαίσιο που έδωσε ζωή στην παιδική ηλικία, άρχισε να αποσυντίθεται αργά και αθόρυβα.

Εάν θέλαμε να κατονομάσουμε ένα και μόνο πρόσωπο ως τον πατέρα της αναδυόμενης «χωρίς παιδιά» εποχής, αυτός θα έπρεπε να είναι ο καθηγητής Samuel Finley Breese Morse του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης. Διότι ο Morse ήταν ο κύριος υπεύθυνος για την αποστολή του πρώτου δημόσιου ηλεκτρικού μηνύματος που μεταδόθηκε ποτέ σ' αυτό τον πλανήτη. Όπως ο Γουτεμβέργιος, ούτε αυτός γνώριζε τα επακόλουθα της εφεύρεσής του, μολοντί, προς τιμήν του, αναγνώρισε απειρίγραστα την άγνοιά του στο πασίγνωστο ηλεκτρικά κωδικοποιημένο μήνημά του: «Θαυμαστά τα έργα σου, Κύριε!» [...]

Ο ηλεκτρικός τηλεγράφος ήταν το πρώτο μέσο επικοινωνίας που επέτρεψε στην ταχύτητα ενός μηνύματος να ξεπεράσει την ταχύτητα του ανθρώπινου σώματος. Διέσπασε την ιστορική σύνδεση μεταξύ μεταφορής και επικοινωνίας. Πριν από τον τηλεγράφο, όλα τα μηνύματα, συμπεριλαμβανομένων και των γραπτών, ήταν δυνατών να μεταβιβαστούν με τόση ταχύτητα όση ήταν η ταχύτητα του ανθρώπου που τα μετέφερε.

Ο τηλεγράφος εμμηδένισε μονομιώς και το χρόνο και το χώρο ως διαστάσεις της ανθρώπινης επικοινωνίας και απελευθέρωσε ως εκ τούτου την πληροφορία σε τέτοιο βαθμό ώστε ξεπέρασε κατά πολύ και τον γραπτό και τον έντυπο λόγο. Διότι η ηλεκτρική ταχύτητα δεν ήταν μια προέκταση των ανθρώπινων αισθήσεων αλλά η άρνησή τους. Μας έφερε σε έναν κόσμο ταυτοχρονισμού και αμεσότητας ο οποίος υπερέβαινε την ανθρώπινη εμπειρία. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξάδειψε το προσωπικό ύψος, στην πραγματικότητα ακόμα και αυτή την ίδια την ανθρώπινη προσωπικότητα ως μια όψη της επικοινωνίας. Εξασχίς, τα τηλεγραφικά μηνύματα μεταβιβάζονται σε τελετουργική γλώσσα, σε μη ανθρώπινη διάλεκτο που αφήνει λίγα περιθώρια για την έκφραση της ατομικότητας. Δεν αναφέρομαι εδώ στη χρήση του τηλεγράφου ως ένα είδος άμεσης επιστολής που μεταφέρει ευχές σε αυτούς που γιορτάζουν τα γενέθλιά τους ή μια επέτειο, μολοντί και σ' αυτή την περίπτωση ακόμη ο τηλεγράφος χρησιμοποιήσε μάλλον απογυμνωμένη γλώσσα. Αναφέρομαι περισιότερο

στην κατεξοχήν χρήση του τηλεγράφου ως διανομεία ειδήσεων. Ο τηλεγράφος δημοσίευσε τη «βιομηχανία των ειδήσεων», μεταβάλλοντας την πληροφορία από προσωπική ιδιοκτησία σε αγαθό/πρόϊον παγκόσμιας σημασίας. [...]

Αυτό που κατάφερε ο τηλεγράφος ήταν να δημοσιοποιήσει έναν κόσμο ανώνυμης πληροφορίας αποσυνδεδεμένης από το γενικό της πλαίσιο, στην οποία οι διαφορές μεταξύ του Μένι και του Τέξας έγιναν ομοιότητες και περισσότερο ομοιότητες. Ο τηλεγράφος επίσης έθεσε την ιστορία σε δεύτερη μοίρα και ενλόχυσε το άμεσο και ταυτόχρονο παρόν. Πρωτίστως όμως ο τηλεγράφος έδωσε το *εναυσια* για να γίνει *ανεξέλεγκτη η πληροφορία*. Ο τηλεγράφος μας μετέφερε ειδήσεις από το πορθενά και σε πρωτοφανή όγκο, διότι η ποσότητα της πληροφορίας είναι συνάδραση της ταχύτητας με την οποία μπορεί να δημοσιοποιηθεί και να μεταδοθεί. Ειδήσεις από το πορθενά σημαίνει ειδήσεις από παντού, ειδήσεις για τα πάντα και χωρίς συγκεκριμένη ειδικά. Ο τηλεγράφος δημοσίευσε κοινά και αγορά όχι μόνο για ειδήσεις αλλά και για αποσταματικές συννεχείς και ουσιαστικά ασήμαντες ειδήσεις, οι οποίες μέχρι σήμερα αποσείδοντο το κύριο προϊόν της βιομηχανίας των ειδήσεων. Πριν από τον τηλεγράφο, λόγω της τεχνικής δυσκολίας που υπήρχε στη μετάδοση της πληροφορίας στο χώρο, τα νέα ήταν ως επί το πλείστον επιλεκτικά και συναφή με τη ζωή των ανθρώπων. [...] Μετά τον τηλεγράφο οι ειδήσεις έχασαν τον επιλεκτικό χαρακτήρα τους και τη χρησιμότητά τους.

Όλα αυτά είχαν τη μεγαλύτερη δυνατή σημασία για την παιδική ηλικία. Η παιδική ηλικία, όπως προστάθησα να δείξω, ήταν η φυσική συνέχεια ενός περιβάλλοντος στο οποίο μια ιδιαίτερη μορφή πληροφορίας, αποκλειστικά ελεγχόμενη από ενήλικους, παρασχεθήκε με τούτους που θεωρήθηκαν ψυχολογικά αφομοιωσίμοι. Η διατήρηση της παιδικής ηλικίας εξαστήθηκε από τις αρχές της ελεγχόμενης πληροφορίας και της διαδοχικής μάθησης. Ενώ ο τηλεγράφος ξεκίνησε μια διαδοχική βίαιη αραιώση του ελέγχου της πληροφορίας από το σπίτι και το σχολείο. Μετέβαλε το είδος της πληροφορίας στο οποίο τα παιδιά θα μπορούσαν να έχουν πρόσβαση, την ποσότητα και την ποιότητά της, την αλληλεγγύη της και τις συνθήκες στις οποίες θα μπορούσε να βιωθεί.

Βεβαίως, αν όλες οι δυνατότητες της ηλεκτρικής επικοινωνίας είχαν εξαντληθεί από τον τηλεγράφο, είναι πιθανόν η κοινωνική και η πνευματική δομή του εγγράμματου κόσμου να είχαν παραμείνει σε μεγάλο βαθμό ανέπαφες και η παιδική ηλικία ειδικά να μην είχε επηρεαστεί τόσο πολύ. Ο τηλεγράφος όμως αποτέλεσε απλό πρόσγεγμα όσον αφορά το επόμενο να επικοινωνήσουν. Μεταξύ του 1850 και του 1950 η δομή της επικοινωνίας της Αμερικής κατέρρευσε και κατόπιν ανασυγκροτήθηκε μέσω μιας αδιάκοπης συρροής εφευρέσεων — το περιοριστικό πιστήριο, τη φωτογραφική μηχανή, το τηλεφώνο, το φωνόγραφο, τις κινηματογραφικές ταινίες, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση. Συμπεριλαμβανόντας το περιοριστικό πιστήριο και τη φωτογραφική μηχανή, επιθυμώ να θυμίσω ότι τα ηλεκτρικά μέσα ενημέρωσης δεν ήταν οι μοναδικοί παράγοντες που οδήγησαν σε έναν νέο συμβολικό κόσμο. Παράλληλα με την ανάπτυξη της ηλεκτρικής επικοινωνίας, εκτυλίχθηκε αυτό που ο Daniel Boorstin αποκάλεσε «γραφική επανάσταση», δηλαδή η ανάδυση ενός συμβολικού κόσμου από εικόνες, σκίτσα, αφίσες και διαφημίσεις.² Σε συνδυασμό, η ηλεκτρονική και η γραφική επανάσταση αντιπροσωπεύουν μια ασυντόνιστη, αν και δυναμική, επίθεση στη γλώσσα και τον γραπτό λόγο, μια αναδιαμόρφωση του κόσμου των ιδεών σε εικόνες και παραστάσεις ταχύτητας φωτός.

Ό,τι και να πούμε για τη σημασία αυτής της εξέλιξης είναι λίγο. Διότι ενώ η ταχύτητα της μεταβίβασης έκανε αδύνατη τη διαχείριση της πληροφορίας, η μαζικά παραγόμενη εικόνα άλλαξε την ίδια τη μορφή της πληροφορίας — από ασυγκρότητη σε συγκροτημένη, από ρηματική σε παραστατική, από ορθολογική σε συγκινησιακή. Η γλώσσα αποτελεί μια αφαιρετική απόδοση της εμπειρίας, ενώ οι εικόνες αποτελούν συγκεκριμένες αναπαραστάσεις της εμπειρίας. Μια εικόνα μπορεί όντως να αξίζει όσο χίλιες λέξεις, δεν είναι όμως το ισοδύναμο των χιλίων λέξεων ή των εκατό ή των δύο. Οι λέξεις και οι εικόνες συγκροτούν διαφορετικές περιοχές του λόγου, διότι μια λέξη είναι πάντοτε και πρωτίτως μια ιδέα, ένα αποκύημα δηλαδή της φαντασίας. Δεν υπάρχει στη φύση «γάτα», «δουλειά» ή «φρασί». Τέτοιες λέξεις αποτελούν έννοιες σχετικά με τις κανονικότητες που παρατηρούμε στη φύση. Οι εικόνες δεν απεικονίζουν έννοιες απεικονίζοντες πράγματα. Οφείλουμε να επαναλάβουμε ότι σε αντίθεση με τις προτάσεις, μια εικόνα είναι αδιαμφισβήτητη. Η εικόνα δεν προ-

τείνει, δεν υπαινίσσεται το αντίθετό ή την αυτοανύφωσή της, δεν υπάρχουν αποδεικτικοί ή λογικοί κανόνες στους οποίους οφείλει να υποτάσσεται.³

Συνεπώς, κατά μία άποψη μπορεί να ειπωθεί ότι οι εικόνες και άλλες γραφικές παραστάσεις είναι «γνωστικά παλινδρομικές» (για να χρησιμοποιήσουμε τη φράση του Reginald Damerall), τουλάχιστον σε αντίθεση με τον έντυπο λόγο. Ο έντυπος λόγος απαιτεί από τον αναγνώστη μια επιθετική απάντηση στο «περιεχόμενο πραγματικής πληροφορίας» που διαθέτει. Κάποιος πιθανόν να μην είναι πάντα σε θέση να κάνει αυτή την εκτίμηση θεωρητικά όμως η εκτίμηση μπορεί να γίνει, αρχικά να έχει αρκετή γνώση ή εμπειρία. Οι εικόνες όμως απαιτούν από τον παρατηρητή μια αισθητική αντίδραση. Απευθύνονται στα αισθήματά μας και όχι στη λογική μας. Μας ζητούν να αισθανθούμε και όχι να σκεφτούμε. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο Rudolf Arnheim, αναλογιζόμενος τη γραφική επανάσταση και προβλέποντας τη μαζική της έκφραση στην τηλεόραση, προέδωσε για την ικανότητά της να αποκοιμίζει το πνεύμα μας. «Δεν πρέπει να ξεχνάμε», έγραψε,

ότι κατά το παρελθόν η αδυναμία μεταβίβασης της άμεσης εμπειρίας και της μετάδοσής της στους άλλους, κατέστησε απαραίτητη τη χρήση της γλώσσας και κατά συνέπεια ανάγκασε το ανθρώπινο πνεύμα να δημιουργήσει έννοιες. Διότι, για να περιγράψει κανείς κάτι, πρέπει να αναγάγει το ειδικό σε γενικό· πρέπει να επιλέξει, να συγκρίνει, να σκεφτεί. Όμως, από τη στιγμή που η επικοινωνία μπορεί να πραγματοποιηθεί με ένα νεύμα, το στόμα σταδιακά σιωπάει, το χέρι που γράφει σταματάει και ο νους συρρικνώνεται.⁴

Η παρατήρηση αυτή έγινε το 1935, πριν από την πλήρη ωρίμανση του περιβάλλοντος της πληροφορίας σε μορφή εικόνας. Σαράντα πέντε χρόνια αργότερα, η προφητεία του Arnheim αναγνωρίστηκε μετά λυτής ως γεγονός από τον Robert Heilbroner, ο οποίος υποστήριξε ότι η εικονογραφημένη διαφήμιση αποτέλεσε την καταστροφικότερη δύναμη στην υπονόμηση των δεδομένων του εγγράμματου κόσμου.⁵ Με τα λόγια αυτά εννοούσε, όπως ο Roland Barthes, ότι η

μαζικά παραινόμενη εικόνα εισήγαγε ένα μόνιμο και διάχυτο στοιχείο ανορθολογισμού τόσο στην πολιτική όσο και στο εμπόριο.⁶ Κατ' αρχάς με τη φωτογραφία, έπειτα με τις ταινίες και τέλος με την τηλεόραση, «η εικόνα» ενός υποψηφίου έγινε πιο σημαντική από τα σχέδιά του, «η εικόνα» ενός προϋόντος έγινε πιο σημαντική από τη χρησιμότητά του.

Διατυπώνοντας αυτές τις κρίσεις, οι Arheim, Heilbroner και Barthes υποδεικνύουν επαιγωνικά πώς συνέβαλε η γραφική επανόσταση στη γλιζική αλλαγή του status της παιδικής ηλικίας. Διότι αναφέρονται στην εμφάνιση ενός συμβολικού κόσμου, ο οποίος δεν μπορεί να στηρίξει τις κοινωνικές και διανοητικές ιεραρχίες που καθιστούν δυνατή την παιδική ηλικία.

Πριν εξηγήσω τις λεπτομέρειες του μετασχηματισμού που τόδερα συντελείται, πρέπει να αναφερθώ, για μια ακόμη φορά, στην ειρωνεία της κατάστασης: κατά την περίοδο 1850-1950 καταβλήθηκε τεράστια προσπάθεια με σκοπό να καταστεί εγγράμματη η Αμερική, να αναβληματούν οι αξίες του εγγράμματου τρόπου ζωής. Την ίδια περίοδο όμως ακριβώς, η ηλεκτρική ταχύτητα και η μαζικά παραγόμενη εικόνοποιία δρούσαν από κοινού για να υπονομεύσουν αυτή την προσπάθεια και τον τρόπο ζωής. Από το 1950 και μετά ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο συμβολικών κόσμων έγινε τελικά ορατός και η ειρωνεία καταφανής. Όπως και τόσες άλλες κοινωνικές κατασκευές, η παιδική ηλικία θεωρήθηκε ξεπερασμένη την ίδια εποχή που θεωρήθηκε μόνιμο δεδομένο. Επέξεα το 1950, διότι από τη χρονιά αυτή η τηλεόραση εγκαταστάθηκε σταθερά στα αμερικανικά σπίτια και δότι στην τηλεόραση έχουμε τη διασταύωση της ηλεκτρικής και της γραφικής επανάστασης. Η τηλεόραση, λοιπόν, αποτρέπει διανύες παρόδευμα του τρόπου και του λόγου για τους οποίους αναμφισβήτητα διαβρώνεται η ιστορική βάση για μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την ενηλικίωση.

Η περίοδος στην οποία ζούμε συνιστά, φυσικά, την εποχή της τηλεόρασης. Μετά την ανακάλυψη του τυπογραφικού πιεστηρίου, οι τυπογράφοι έκαναν εξήντα χρόνια για να συλλάβουν την ιδέα της αδιάφθορης των σελίδων ενός βιβλίου. Ποιος γνωρίζει τι επιφυλάσσει το μέλλον για την τηλεόραση; Μπορεί να υπάξουν φωτότυπες και άγνωστες χρήσεις της που θα τις σκεφτούν άνθρωποι που δεν έχουν γεννηθεί ακόμα. Εάν, ωστόσο, εξετάσουμε τις αναμεταδόσεις

της εμπορικής τηλεόρασης όπως την ξέρουμε επί του παρόντος, μπορούμε να διακρίνουμε σ' αυτές, αφερέα καθαρά, το παρόδευμα μιας ανδουόμενης κοινωνικής δομής, η οποία οργάνει να «εξασπν-σει» την παιδική ηλικία. Υπάξουν πολλοί λόγοι γι' αυτό, με έναν από τους οποίους θα ασχοληθώ εδώ, ενώ με τους άλλους στα επόμενα δύο κεφάλαια.

Ο πρώτος αναφέρεται στην ιδέα της πρόσβασης στην πληροφορία η οποία με τη σειρά της σχετίζεται με τη μορφή υπό την οποία η πληροφορία κωδικοποιείται. Η γλιζική αλλαγή από το εικονογραφικό (pictographic) σύστημα γραφής στο αλφάβητο πριν από τριάντα-σι χιλιάδες χρόνια αποτελεί πολύ καλό παράδειγμα αυτού που επιθυμώ να αποδείξω.⁷ Πριν από την ανακάλυψη του αλφάβητου, «οι ανσγνώστες» ήταν υποχρεωμένοι να μάθουν έναν τεράστιο αριθμό σημείων προκειμένου να ερμηνεύσουν ένα γραπτό μήνυμα. Το έργο ήταν τόσο επίπονο που λίγοι μονάχα μπορούσαν να το επιτύχουν και όσοι το κατορθώναν ήταν υποχρεωμένοι να αφιερώσουν τη ζωή τους σ' αυτό. Άξιζε ωστόσο τον κόπο. Ως συνέπεια των ιδιαίτερων ικανοτήτων τους συγκέντρωσαν μεγάλη πολιτική και θεροκευτική δύναμη, όπως συμβαίνει σνήθως όταν μια ομάδα κατέχει μυστικά στα οποία δεν έχει πρόσβαση ο ευρύτερος πληθυσμός. Με άλλα λόγια, η εικονογράμιατη γραφή (pictographic) δημιούργησε μια ιδιαίτερη κοινωνική πολιτική και θεροκευτική δομή. Με την καθιέρωση του αλφάβητου, όπως παρτήρησε ο Isaac Taylor στην *Ιστορία του αλφάβητου*, η δομή αυτή ανατράπηκε.⁸ Το «μονοκόπιο της γνώσης» των ιερών και των γραφών κλονίστηκε από ένα σχετικά απλό και ιδιοφυές σύστημα γραφής που αποκάλυψε τα μυστικά του γραπτού λόγου σε μεγάλο μέρος ανθρώπων.

Κατά παρόμοιο τρόπο, η κοιλότητα του βιβλίου από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα δημιούργησε ένα άλλο μονοκόπιο γνώσης — διαχωρίζοντας τη φροά αυτή τα παιδιά από τους ενηλικούς. Ένας καθ' όλα εγγράμματος ενήλικος είχε πρόσβαση σε κάθε ιερή και βέβηλη πληροφορία στα βιβλία, σε ποικίλες μορφές λογοτεχνίας, σε όλα τα καταγεγραμμένα μυστικά της ανθρώπινης εμπειρίας. Τα παιδιά, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, δεν την είχαν. Γι' αυτό και ήταν παιδιά, και ήταν υποχρεωμένα να πάνε στο σχολείο.

Αναμφισβήτητα είναι ευκολότερο να διαβάσει κανείς το τυπωμένο αγγλικό αλφάβητο από τα συμπερικτά εικονογράμιατα, γεγονός

που εξηγεί γιατί τα περισσότερα παιδιά μπορούν να φτάσουν στην ενηλικίωση. Η εκμάθηση του φωνητικού κώδικα δεν είναι ωστόσο γενικά τόσο εύκολη — και αυτό για δύο λόγους. Κατ' αρχάς, επειδή η ώριμη ανάγνωση είναι μια ενέργεια άμεσης αναγνώρισης, ένα συνειδητό ανακλαστικό δηλαδή, η συνήθεια του διαβάτηματος πρέπει να διαμορφωθεί σ' εκείνη την περίοδο κατά την οποία βρίσκεται κανείς ακόμα στη διαδικασία πρόσκτησης της προφορικής γλώσσας. Τα άτομα που προσπαθούν να μάθουν να διαβάζουν αφού έχουν ολοκληρώσει την εκμάθηση της προφορικής γλώσσας, σπανίως αποκτούν ευχέρεια στην ανάγνωση.⁹ Η διδασκαλία της ανάγνωσης, συνεπώς, πρέπει να ξεκινάει από την πρώιμη ηλικία, όταν τα παιδιά βιολογικά δεν προορίζονται για την ακαμψία της ακινησίας. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο πολλά παιδιά δυσκολεύονται να αποκτήσουν ευχέρεια στην ανάγνωση. Ένας άλλος και πολύ πιο σημαντικός λόγος είναι ότι η εκμάθηση της ανάγνωσης δεν συνίσταται απλώς στο να μάθει κανείς να «σπάει τον κώδικα». Όταν μαθαίνει κανείς να διαβάζει, μαθαίνει έναν ιδιαίτερο τρόπο συμπεριφοράς, του οποίου η φυσική ακινησία αποτελεί ένα μόνο χαρακτηριστικό. Η αυτοσυγκράτηση είναι μια πρόκληση όχι μόνο για το σώμα αλλά και για το πνεύμα. Προτάσεις, παράγραφοι, σελίδες ξεδιπλώνονται αργά, κατά σειρά, και σύμφωνα με μια λογική που κάθε άλλο παρά ενστικτώδης είναι. Κατά την ανάγνωση θα πρέπει κανείς να περιμένει προκειμένου να λάβει μια απάντηση, να περιμένει για να φτάσει σε κάποιο συμπέρασμα. Και κατά τη διάρκεια της αναμονής είναι υποχρεωμένος να εκτιμήσει την εγκυρότητα των προτάσεων ή τουλάχιστον να ξέρει τότε και υπό ποιες συνθήκες να αναβάλει μια κρίσιμη αξιολόγηση.

Η εκμάθηση της ανάγνωσης είναι εκμάθηση της τήρησης των κανόνων μιας περιπλοκής λογικής και ρητορικής παράδοσης που απαιτεί να αξιολογεί κανείς το μέγεθος των προτάσεων με επιφυλακτικό και αυστηρό τρόπο, και φυσικά, να τροποποιεί συνεχώς νοήματα, καθώς νέα στοιχεία ξεδιπλώνονται μπροστά του, το ένα μετά το άλλο. Το εγγράμματο άτομο πρέπει να μάθει να σκέφτεται και να αναλύει, να ερμηνεύει και να εντάσσει σε κατηγορίες, πάντοτε νηφάλιο ώστε, μετά από προσεκτική θεώρηση, να μπορεί να αφηρηθεί ένα κείμενο. Είναι δύσκολο για ένα νεαρό άτομο να μάθει αυτό τον τρόπο συμπεριφοράς. Θα πρέπει όντως να τον μάθει σταδιακά, γι' αυτό κατ'

αρχάς ο νεαρός αναγνώστης καλείται απλώς να αποδίδει ελεύθερα τις έννοιες και όχι να κρίνει· γι' αυτό δεν περιμένουμε από έναν οκτάχρονο να διαβάζει τους *New York Times* — πόσο μάλλον την *Πολιτεία* του Πλάτωνα. Για τον ίδιο λόγο, από τον 16ο αιώνα, οι ενήλικοι είχαν την έντονη τάση να λογοκρίνουν το αναγνωστικό υλικό που προοριζόταν για τα παιδιά, στηριζόμενοι στην υπόθεση ότι τα παιδιά δεν χειρίζονται επαρκώς την «εγγράμματη συμπεριφορά» ώστε να άρουν την εμπιστοσύνη τους. (Τα παιδιά προφανώς έχουν πολύ λιγότερη δυσκολία στο να άρουν τη δυσπιστία τους). Με ορισμένες εξαιρέσεις, η ενήλικη αναγνωστική συμπεριφορά σπάνια επιτυγχάνεται πριν από την ηλικία των δεκαεσσάρων ή των δεκαπέντε (και φυσικά σε ορισμένες περιπτώσεις δεν επιτυγχάνεται καθόλου). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι το ίδιο το σχολικό πρόγραμμα ήταν πάντοτε η πιο αυστηρή και επίμονη έκφραση μιας επιβεβλημένης από τους ενήλικους λογοκρισίας. Τα βιβλία που διαβάζονται στην τετάρτη δημοτικού ή στην έβδομη και την ένατη βαθμίδα επιλέγονται όχι μόνο επειδή το λεξιλόγιο και το συντακτικό τους κρίνονται κατάλληλα για μια δεδομένη ηλικία, αλλά και επειδή το περιεχόμενό τους θεωρείται ότι περιλαμβάνει πληροφορίες, ιδέες και εμπειρίες που αφορούν στην τέταρτη, στην έβδομη ή την ένατη βαθμίδα. Η υπόθεση είναι ότι ένας μαθητής της τέταρτης βαθμίδας δεν έχει ακόμη τις εμπειρίες της έβδομης ούτε ένας μαθητής της έβδομης την εμπειρία της ενάτης. Μια τέτοια υπόθεση θα είχε λογικό έρεισμα μέσα στο πλαίσιο ενός πολιτισμού που βασίζεται στον έντυπο γραπτό λόγο, εφόσον έως σήμερα το τυπωμένο κείμενο παρά τη φαινομενική του προσβατότητα, κατακτάται με δυσκολία ενώ η εγγράμματη συμπεριφορά αποκτάται με αρκετό κόπο. Και οι δύο τούτοι παράγοντες λειτούργησαν αποτελεσματικά ως διαχωριστικό τείχος μεταξύ των παιδιών και των ενήλικων, ακόμα και μεταξύ των μικρών παιδιών και των εφήβων.

Με την τηλεόραση, ωστόσο, η βάση αυτής της εραρχήσης της πληροφορίας καταρρέει. [...]

Η τηλεόραση προσφέρει μια εντελώς πρωτόγονη αλλά ακαταμάχητη εναλλακτική λύση στη γραμμική και διαδοχική λογική του έντυπου λόγου. Δεν υπάρχει αμφίηχο για τις εικόνες. Μαθαίνοντας να ερμηνεύουμε τη σημασία ή τη λογική των εικόνων, δεν χρειάζμαστε κάτι ανάλογο με το *Αναγνωστικό* του Mc Guffey ούτε καμιά προετοιμασία ούτε προαπαιτούμενη εκπαίδευση. Η παρακολούθηση της

τηλέγραφος όχι μόνο δεν απαιτεί δεξιότητες, αλλά και δεν αναπτύσσει δεξιότητες. Όπως τονίζει ο Danerall: «Κανένα παιδί και κανένας ενήλικος δεν γίνονται καλύτεροι θεατές βλέποντας περισσότερο τηλεόραση. Οι δεξιότητες που απαιτούνται είναι τόσο στοιχειώδεις ώστε να μην τίθεται μέγιστο στιγμής θέμα ανεπάρκειας θεατή».¹⁰ Αντίθετα με τα βιβλία που ποικίλλουν ευρύτητα ως προς τη λεκτική και τη συντακτική τους περιπλοκότητα και διαβιβάζονται ανάλογα με την ικανότητα του αναγνώστη, η εικόνα της τηλεόρασης είναι διαθέσιμη στον καθένα ανεξάρτητα από την ηλικία του. Σήμερα με μελέτες του Daniel Anderson και άλλων, τα παιδιά αρχίζουν να βλέπουν τηλεόραση με συστηματική πρόσοχη από την ηλικία των τριών ετών, ηλικία κατά την οποία έχουν ήδη ασταθμένα προγράμματα, μπορούν να τραγουδούν διαφημίσεις και ζητούν προγράμματα που βλέπουν σε αυτές. Τα προγράμματα όμως, οι εμπορικές διαφημίσεις και τα προγράμματα δεν απεικονίζονται αποκλειστικά και μόνο σε τριχρόνους. Δεν υπάρχει λόγος. Σε ό,τι αφορά τη συμβολική του μορφή, το *Lavette & Shirley* είναι τόσο απλό στην κατανοήση του όσο και το *Sesame street* όσο και μια διαφήμιση της ΧΕΡΟΧ. Γι' αυτό το λόγο, στην προγραμματικότητα δεν υπάρχει προγραμματισμός για τα παιδιά στην τηλεόραση. Τα πάντα είναι για όλους.

Το ουσιαστικό είναι ότι η τηλεόραση παρουσιάζει πλήρη φοβίες αδιαφοροποίητες ως προς την προσβατότητα τους, και αυτό σημαίνει ότι η τηλεόραση δεν χρειάζεται να κάνει διαχωρισμούς μεταξύ των κατηγοριών «παιδιά» και «ενήλικες». [...]

Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε ότι η τηλεόραση διαβιβάζει τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ παιδικής ηλικίας και ενήλικότητας με τρεις τρόπους, οι οποίοι έχουν να κάνουν με την αδιαφοροποίητη πρόσβαση σ' αυτήν: κατά πρώτον, επειδή δεν απαιτεί εκπαίδευση για την κατανόηση της μορφής της· κατά δεύτερον, επειδή δεν έχει περιπλοκές απαιτήσεις ούτε στη νόηση ούτε στη συμπειρωτότητα· και κατά τρίτον επειδή δεν διαχωρίζει το κοινό της. Με τη βοήθεια άλλων ηλεκτρονικών, μη έντυπων μέσων, η τηλεόραση αναδημιουργεί τις συνθήκες επικοινωνίας που επικρατούσαν τον 14ο και τον 15ο αιώνα. Βιολογικά, όλοι είμαστε εξοπλισμένοι για να βλέπουμε και να ερμηνεύουμε εικόνες και να ακούμε τη γλώσσα που είναι ενδεχομένως αναγκαία για να προσφέρει το γενικό πλαίσιο για τις τε-

H

Ενημέριση των τηλεόρασης

ρισσότερες από αυτές τις εικόνες. Το νέο περιβάλλον των Μέσων που αναδίδεται, παίζει στον καθένα ταυτόχρονα τις ίδιες πλήρη φοβίες. Με δεδομένες τις συνθήκες που περιέγραψα, τα ηλεκτρονικά μέσα αδυνατούν να διαφρακίσουν οποιοδήποτε μυστικό. Χωρίς μυστικά, φυσικά, δεν μπορεί να υπάρξει παιδική ηλικία. [...]

Το πλήθος αποκλειστικό Μέσο

[...] Όπως η αλφαριθμητική γραφή και το τυπωμένο βιβλίο, η τηλεόραση αποκλειστικά μυστικά, δημοσιοποιεί ό,τι προηγουμένως ήταν ιδιωτικό.¹¹ Αντίθετα, ωστόσο, με τη γραφή και την τυπογραφία η τηλεόραση δεν έχει τρόπο να επιβάλλει περιορισμούς. Το μεγάλο παράδοξο της εγγυηματοσύνης ήταν ότι ενώ έκανε προσιτά μυστικά, δημοσιογούσε ταυτόχρονα ένα εμπόδιο ως προς τη διαθεσιμότητά τους. Πρέπει κανείς να προπορευθεί για τα βαθύτερα μυστήρια της έντυπης ομιλίας, με το να υποβάλει τον εαυτό του στην αυστηρότητα μιας σχολαστικής εκπαίδευσης. Πρέπει να προσδεθεί κανείς αργά, διαδοχικά, ακόμα και επώδυνα, καθώς η δυνατότητα για αυτοπεριθάλψη και αφηρημένη σκέψη και εμπλουτίζεται και επεκτείνεται. Θυμάμαι πολύ ξαφνικά ότι όταν ήμουν δεκατριών ετών μου είπαν ότι υπάρχει ένα βιβλίο. Ο *Τροπικός του Καρχίνου* του Χένρι Μιλέρ, το οποίο, όπως με διαβεβαίωσαν, ήταν απαγορευτικό ανάγνωσμα για όσους επιθυμούσαν να μάθουν οξυδερκικά μυστικά. Τα προβλήματα όμως που έγραφε να λυθούν για να αποκτήσει κανείς πρόσβαση σε αυτό, ήταν εντυπωσιακά. Πρώτα απ' όλα, ήταν δύσκολο να βρεθεί. Δεύτερον, κόστισε χρήματα. Και επιπλέον έγραφε να διαβαστεί. Δεν μπορούσα να κατονομήσω ένα μεγάλο μέρος του και ακόμα και τα συγκεκριμένα αποσπάσματα που τρέφισαν την πρόσοχη μου εξαιτίας του προηγουμένου βαθυτόχαστου αναγνώστη που τα υπογράφισα, απαιτούσαν δάματα της φαντασίας που η εμπειρία μου ενίοτε δεν τα επέτρεπε.

Η τηλεόραση, αντίθετως, είναι μια τεχνολογία ελεύθερης εισόδου στην οποία δεν υπάρχουν φυσικοί, οικονομικοί, γνωστικοί και φανταστικοί περιορισμοί. Ο εξάχρονος και ο εξηντάχρονος είναι εξίσου εξοπλισμένοι για να βιώσουν αυτό που έχει να προσφέρει η τηλεόραση. Η τηλεόραση υπό αυτή την έννοια είναι το κατεξοχήν εξισωτικό

Μουσική ηχογράφηση παραγωγής των Ευρωπαϊκών και Νοτιοανατολικών χωρών

μέσο επικοινωνίας, υπερβαίνοντας την ίδια την προφορική γλώσσα. Διότι, όταν μιλάμε, μπορούμε πάντοτε να ψευδίζουμε για να μην ακούν τα παιδιά. Η πληροφορία να χρησιμοποιούμε λέξεις που τα παιδιά ίσως να μην τις καταλαβαίνουν. Η τηλεόραση όμως δεν μπορεί να ψευδίσει και οι εικόνες της είναι και συγκεκριμένες αλλά και αυτοεξηγηματικές. Τα παιδιά βλέπουν όλα όσα προβάλλει.

Το πιο εμφανές και γενικευμένο αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι ότι εξαλείφει την αποκλειστικότητα στη γνώση του κόσμου και συνεπώς, εξαλείφει μια από τις κυριότερες διαφορές μεταξύ παιδικής ηλικίας και ενήλικότητας. Το αποτέλεσμα αυτό είναι απόρροια μιας θεμελιώδους αρχής της κοινωνικής δομής: μια ομάδα καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την αποκλειστικότητα της πληροφορίας που μοιράζονται τα μέλη της. Αν όλοι γνώριζαν όλα γνωρίζουν οι δάσκαλοι τους, δεν θα υπήρχε λόγος διαφοροποίησης μεταξύ τους. Όντως, εάν οι μαθητές της πέμπτης βαθμίδας γνώριζαν ότι γνωρίζουν οι μαθητές της όγδοης, δεν θα συνέτρεχε λόγος να υπάρχουν καθόλου τάξεις. Ο B. Shaw παρατήρησε κάποτε πως όλα τα επαγγέλματα είναι συνωμοσίες κατά των αμύητων. Μπορούμε να διευρύνουμε την ιδέα αυτή για να πούμε ότι οποιαδήποτε ομάδα είναι μια «συνωμοσία» εναντίον εκείνων που δεν είναι ενταγμένοι σε αυτήν, εξαιτίας του γεγονότος ότι, για τον έναν ή τον άλλο λόγο, οι «εκτός» δεν έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες που κατέχουν οι «εντός».

Βεβαίως, αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε περίπτωση διαφοροποίησης ρόλων ή ταυτότητας μιας ομάδας, βασίζεται στην πρόσβαση στην πληροφορία. Η βιολογία, για παράδειγμα, θα καθορίσει το αρσενικό και το θηλυκό φύλο.¹² Στις περισσότερες περιπτώσεις ωστόσο, ο κοινωνικός ρόλος διαμορφώνεται από τις συνθήκες ενός ιδιαίτερου περιβάλλοντος πληροφοριών και αυτή είναι σίγουρα η περίπτωση της κοινωνικής κατηγορίας της παιδικής ηλικίας. Τα παιδιά είναι μια ομάδα ανθερόπων που δεν γνωρίζουν ορισμένα πράγματα που γνωρίζουν οι ενήλικοι. Κατά το Μεσαίωνα δεν υπήρχαν παιδιά, διότι δεν υπήρχαν τα μέσα ούτως ώστε οι ενήλικοι να κατέχουν αποκλειστικές πληροφορίες. Στην εποχή του Γουτεμβέργιου αναπτύχθηκαν αυτά τα μέσα. Στην εποχή της τηλεόρασης εξαφανίστηκαν. Αυτό σημαίνει κάτι περισσότερο από την απώλεια της «αθωότητας»

της παιδικής ηλικίας, μια φράση που τείνει να υποδηλώνει απλώς και μόνο έναν περιορισμό της γοητείας της παιδικής ηλικίας. Η γρήγορη και εξισωτική αποκάλυψη του συνολικού περιεχομένου του κόσμου των ενηλίκων από τα ηλεκτρονικά Μέσα είχε πολύ βαθιές συνέπειες. Η ιδέα της ντροπής, πρώτον, απαμβλύνθηκε και απομυθολογήθηκε. [...]

Ο πολιτισμός δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τον έλεγχο των ενομήσεων, ιδιαίτερα της επιθετικότητας και της επιθυμίας για άμεση ικανοποίηση. Αντιμετωπίζουμε τον διαρκή κίνδυνο να κυριαρχηούμε από τη βαρβαρότητα, να κατανακχηθούμε από τη βία, την αυδοσία, το ένστικτο, τον εγωισμό. Η ντροπή είναι ο μηχανισμός με τον οποίο κρατάμε μακριά μας τη βαρβαρότητα και μεγάλο μέρος της δύναμής της προέρχεται, όπως ισχυρίζεται ο Τσάστερτον, από το μυστήριο και το δέος που περιβάλλουν διάφορες πράξεις. Στις πράξεις αυτές συμπεριλαμβάνονται σκέψεις και λέξεις οι οποίες γίνονται μυστηριώδεις και προκαλούν δέος, διότι είναι διαρκώς κρυμμένες από την κοινή θέα. Κρύβοντάς τις, τις καθιστούμε μυστηριώδεις· καθιστώντας τις μυστηριώδεις, τις ρυθμίζουμε. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ενήλικοι δεν μπορούν να αποκαλύψουν ούτε μεταξύ τους ότι γνωρίζουν τέτοια μυστικά και προέπει να βρουν ανακούφιση στο γραφείο του ψυχιάτρου ή στο εξομολογητήριο. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, είναι αναγκαίο να ελέγχει κανείς την έκταση των γνώσεων των παιδιών γι' αυτά τα θέματα. Βεβαίως, ήδη από το Μεσαίωνα ήταν κοινώς παραδεκτό ότι η ενόμηση της βίας, της σεξουαλικότητας και του εγωισμού συνιστούν ιδιαίτερο κίνδυνο για τα παιδιά, τα οποία υποτίθεται ότι δεν διακατέχονται ακόμη επαρκώς από το αίσθημα της αυτοπειθαρχίας. Ως εκ τούτου, η ενστάλαξη αισθημάτων ντροπής συνιστά ένα πλούσιο και λεπτό μέρος της εκπαίδευσης, επίσημης και ανεπίσημης, ενός παιδιού. Τα παιδιά, με άλλα λόγια, εισέρχονται σε έναν κόσμο μυστικών, ο οποίος περιβάλλεται με μυστήριο και δέος· έναν κόσμο που οι ενήλικοι θα τον κάνουν κατανοητό· θα διδαχθούν σταδιακά πως η ντροπή μετασηματίζεται σε ένα σύνολο ηθικών κατευθυντήριων οδηγιών. Από τη σκοπιά των παιδιών, η ντροπή δίνει δύναμη και εξουσία στους ενήλικους. Διότι οι ενήλικοι γνωρίζουν, ενώ τα παιδιά όχι — ποιες λέξεις είναι ντροπή να χρησιμοποιούνται, ποια

ζητήματα είναι ντροπή να συζητούνται, ποιες πράξεις κρίνεται αναγκαίο να παραμένουν ιδιωτικές.

Θα ήθελα να είμαι ιδιαίτερα σαφής στο σημείο αυτό. Δεν υποστηρίζω ότι το περιεχόμενο της ντροπής δημιουργείται από τη δομή της πληροφορίας μιας κοινωνίας. Οι ρίζες της ντροπής βρίσκονται αλλού, πηγαίνουν πολύ βαθιά στην ιστορία και τους φόβους ενός λαού. [...] Υποστηρίζω ωστόσο ότι η ντροπή δεν μπορεί να ασκηθεί οποιαδήποτε επιρροή ως μέσο κοινωνικού ελέγχου ή διαφοροποίησης ρόλων σε μία κοινωνία που αδυνατεί να κρύψει μυστικά. [...]

Ποιο είναι το τίμημα της διαφάνειας και της ειλικρίνειας; Υπάρχουν πολλές απαντήσεις στην ερώτηση αυτή, τις περισσότερες από τις οποίες δεν τις γνωρίζουμε. Είναι σαφές όμως ότι εάν μεταβιβάσουμε στα παιδιά μεγάλο αριθμό θετικών θεστικών υλικών που προσοδεύονται για τους ενήλικους, η παιδική ηλικία δεν είναι δυνατόν να επιβιώσει. Η ενήλικότητα εξ ορισμού σημαίνει τη λήξη των μυστηρίων και την αποκάλυψη των μυστικών. Εάν τα παιδιά γνωρίζουν εξάγχεις τα μυστικά και τα μυστήρια, με ποιο τρόπο θα τα διακρίνουμε από τους ενήλικους;

Η σταδιακή παρσακμή της ντροπής συνοδεύεται βεβαίως από αντίστοιχη μείωση της σημασίας των τρόπων συμπεριφοράς. Όπως η ντροπή είναι ο ψυχολογικός μηχανισμός που υποτάσσει την ενόχληση, έτσι και οι τρόποι συμπεριφοράς συνιστούν την εξωτερική κοινωνική έκφραση της ίδιας αυτής κατάκτησης. Τα πάντα, από τη συμπεριφορά στο τραπέζι έως τους τρόπους στη γλωσσική έκφραση και την ένδυση, έχουν στόχο να αποκαλύψουν μέχρι ποιου σημείου έχει μάθει κανείς να αυτοπεριθαίνει. Όπως αναφέραμε ήδη, οι καλοί τρόποι ή η ευγένεια (civilité) δεν άρχισαν να αναδύονται σε επεξεργασμένες μορφές ανάμεσα στις λαϊκές μάζες παρά μόνο μετά το τυπογραφικό πιεστήριο, κατά κύριο λόγο επειδή η εγγράμματσωση και απαιτούσε και προήγαγε υψηλό βαθμό αυτοελέγχου και μετάθεση της ικανοποίησης των επιθυμιών. Οι καλοί τρόποι, θα έλεγε κανείς, είναι το κοινωνικό ανάλογο της εγγράμματσωσης. Και τα δύο απαιτούν την υποταγή του σώματος στο πνεύμα. Και τα δύο απαιτούν μια αρκετά μακροχρόνη, εξελικτική μαθησιακή διαδικασία. Και τα δύο απαιτούν εντατική διδασκαλία από τους ενήλικους. Όπως η εν-

γράμματσωση δημιουργεί μια λεραρχική νοητική τάξη, οι τρόποι δημιουργούν μια λεραρχική κοινωνική τάξη. Τα παιδιά πρέπει να κερδίσουν την ενήλικότητα επιτυγχάνοντας και την εγγράμματσωση και τους καλούς τρόπους. Σε ένα περιβάλλον πληροφοριών όμως, στο οποίο η εγγράμματσωση χάνει την ισχύ της ως μεταφορά της δομής της ανθρώπινης αναπτήξης, η σημασία των καλών τρόπων οφείλει να εξασθενήσει. Τα νέα Μέσα κάνουν τις διακρίσεις ανάμεσα σε ηλικιακές ομάδες να γίνονται αντιταθείς και αποστρέφονται ως εκ τούτου την ιδέα μιας λεραρχικής κοινωνικής τάξης.

Σκεφτείτε, για παράδειγμα, την περίπτωση των τρόπων συμπεριφοράς στη γλωσσική έκφραση. Μέχρι πρόσφατα οι ενήλικοι δεν χρησιμοποιούσαν ορισμένες λέξεις μισοστά στα παιδιά, τα οποία με τη σειρά τους δεν έπρεπε να τις χρησιμοποιήσουν μισοστά στους ενήλικους. Το ερώτημα αν τα παιδιά γνώριζαν ή όχι τις λέξεις αυτές από άλλο κοινωνικό περιβάλλον ήταν εκτός θέματος. Η κοινωνική ευγένεια απαιτούσε να διατηρείται ο δημόσιος διαχωρισμός ανάμεσα στον συμβολικό κόσμο των ενήλικων και αυτόν των παιδιών. Η συνθήκη αυτή, άγνωστη κατά το Μεσαίωνα, αντιπροσώπευε κάτι περισσότερο από μια ευχάριστη κοινωνική φαντασίωση. Η γλωσσολογική πειθαρχία από την πλευρά των ενήλικων αντανακλούσε ένα κοινωνικό ιδεώδες, δηλαδή μια διάθεση να προσηλυτίσουν τα παιδιά από τις σκληρές, χυδαίες ή κινικές απόψεις που τόσο συχνά εξυπακούονται στην άξεστη ή την ασοχηρή γλώσσα. Από την πλευρά των παιδιών, ο περιορισμός αντανακλούσε την επίγνωση της θέσης τους στην κοινωνική λεραρχία, και ιδιαίτερα την επίγνωση ότι δεν είχαν ακόμη το δικαίωμα της δημόσιας έκφρασης τέτοιων απόψεων. Φυσικά όμως, με την ασάφεια ως προς τη διάκριση των ρόλων, ο γλωσσολογικός αυτός σεβασμός χάνει το νόημά του. Η συνθήκη αυτή σήμερα καταργείται γρήγορα και αυτοί που την τηρούν θεωρούνται «διόρθωσιμοι». Φαίνεται ότι επιστρέφουμε σ' εκείνη την κατάσταση, χαρακτηριστική του 14ου αιώνα, όταν καμία λέξη δεν θεωρούνταν ανάξιωστη για ένα νεανικό αυτί.

Σε πείσμα όλων αυτών, τόσο η εξουσία των ενήλικων όσο και η περιέργεια της παιδικής ηλικίας χάνουν έδαφος. Διότι, όπως η ντροπή έτσι και οι καλοί τρόποι βασίστηκαν στην ιδέα των μυστικών. Τα παιδιά είναι περιέργια γιατί δεν γνωρίζουν ακόμα αυτό που υποψιά-

ζονται ότι υπάρχει για να μάθουν· οι ενήλικοι έχουν εξουσία σε μεγάλο βαθμό διότι αποτελούν την κύρια πηγή της γνώσης. [...]

Για να μη σκεφτούν, λοιπόν, οι αναγνώστες ότι οι παρατηρήσεις αυτές είναι απλώς το ξέσπασμα μιας σεμνότητας ευαισθησίας, θα ήθελα να κάνω τη θέση μου όσο γίνεται σαφέστερη: το πρόβλημα που πραγματευόμαστε εδώ είναι η διαφορά μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής γνώσης και οι επιπτώσεις από την εξέλιξη της ιδιωτικής γνώσης από τα ολοκληρωμένα μέσα. [...]

Δεν εννοούμε ότι πρέπει να προστατεύουμε τα παιδιά από κάθε γνώση για τη βία ή τον ήλικό εκφυλισμό. Όπως απέδειξε ο Beilheim στις *Χρήσεις της μαγείας*, η σημασία των παραμυθιών βασίζεται στην ικανότητά τους να αποκαλύπτουν την ύπαρξη του κακού με έναν τρόπο που να επιτρέπει στα παιδιά να την αφομοιώσουν χωρίς τραύματα. Αυτό είναι δυνατόν όχι μόνο επειδή το περιεχόμενο των παραμυθιών έχει αναπτυχθεί οργανικά διαμέσου των αιώνων και είναι υπό τον έλεγχο των ενηλίκων (οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα, για παράδειγμα, να επεξεργαστούν το στοιχείο της βίας ή το τέλος ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες ενός συγκεκριμένου παιδιού), αλλά και επειδή το ψυχολογικό πλαίσιο στο οποίο λέγονται τα παραμύθια, είναι συνήθως καθησυχαστικό και ως εκ τούτου θεραπευτικό. Η βία όμως που αποκαλύπτεται τώρα στην τηλεόραση δεν διαμεσολαβείται από τη φωνή της μητέρας, δεν διασκευάζεται ιδιαίτερα ώστε να ταυριάζει στο παιδί, δεν διέπεται από καμία θεωρία για την ανάπτυξη του παιδιού. Βρίσκεται εκεί, επειδή η τηλεόραση χρειάζεται υλικό σε ανεξάντλητη ποικιλία. Βρίσκεται εκεί, επίσης, διότι η τηλεόραση δεν μπορεί να κρατήσει κανένα είδος μυστικού. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία να προστατεύουμε τα παιδιά από την πιο ολοκληρωμένη και άγρια αποκάλυψη ασύστολης βίας.

Μετάφραση Μάνος Σπυριδάκης

Σημειώσεις

1. Φαίνεται ότι υπάρχει κάποια διαφωνία για το αν ο Μορς μετέδωσε ή όχι αυτό το μήνυμα. Πράγματι, συμφωνά με μια αξιόπιστη πηγή, η πρώτη δημόσια μετάδοση του εφέραζε ένα αρκετά διαφορετικό συναισθήμα με το μήνυμα «Προσοχή, σύμπαν».
2. Βλ. το Daniel Boorstin, *The Image*, Harper and Row, Colophon Books, Νέα Υόρκη 1961.
3. Για μια πληρέστερη συζήτηση των επιστημολογικών προκαταλήψεων των διαφορετικών μορφών συμβολισμού, βλ. το Suzanne Langer, *Feeling and Form*, Charles Scribner's Sons, Νέα Υόρκη 1973 και το Gavriel Salomon, *The Interaction of Media, Cognition and Learning*, Jossey-Bass, Σαν Φρανσίσκο 1979.
4. R. Arnheim, *Film as Art*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 1955, σ. 195.
5. Robert Heilbroner, *The Demand for the Supply Side*. *The New Yorker Review of Books* 10, τόμ. 28, 11 Ιουνίου 1981, σ. 40
6. Roland Barthes, *Mythologies*, μτφρ. A. Lavelis, Hill and Wang, Νέα Υόρκη 1977, σ. 91.
7. Μιλώντας με αυστηρούς όρους, το σημειακό «αλφάβητο» ήταν μια συλλαβογράφια και όχι ένα αλφηβικό αλφάβητο. Ωστόσο η πλήρης στροφή στο φωνητικό αλφάβητο ήταν ένα σημαντικό γεγονός στην ψυχολογική ιστορία του δυτικού πολιτισμού.
8. Βλ. το Isaac Taylor, *The History of the Alphabet*, για μια λεπτομερή συζήτηση της εξέλιξης του φωνητικού αλφάβητου.
9. Βλ. το Eric Havelock, *Origins of a Western Literacy* για τη συζήτηση αυτού του σημείου.
10. Από το κεφάλαιο ενός αδημοσίετου βιβλίου του Reginald Damerall του Πανεπιστημίου της Μασαχουσέτης.
11. Για μια εξαιρετική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η τηλεόραση κάνει προσιτές πληροφορίες «του παρασχημίου», βλ. το Joshua Meyrowitz, *No Sense of Place: A Theory of the Impact of Electronic Media in Social Structure and Behaviour*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, 1978.
12. Αν είναι κανείς πρόθυμος να παραδεχτεί τις τεχνολογικές μεταφορές της γενετικής, τότε βεβαίως το ερώτημα ποιος θα είναι αρσενικού και ποιος θηλυκού γένους θα θορύβεται και από πληροφορίες, για παράδειγμα γενετικές πληροφορίες.